

Injekce z hrotu tvého pera:² Formování moderní romské slovesnosti na stránkách časopisu *Románo lil* a jeho předchůdce *Informačního zpravodaje* v letech 1969–1973

An Injection from the Tip of your Pen: The Formation of Modern Romani Writing on the Pages of Románo lil Magazine and its Predecessor Informační zpravodaj 1969–1973

Abstract

This paper fills out some of the blanks in our knowledge about the earliest specimens of Romani press in the Czech Republic, Informační zpravodaj and Románo lil. It traces the history of struggle of Romani elites to establish their own ethnic magazine from 1957 to 1990. As the said magazines also became the very first platform of consistent Romani literary works' publication, this study offers a comprehensive description of their so-far little known literary content along with the basic analysis thereof, revealing some interesting new personalities which have as yet escaped the attention of relevant scholars.

Key words

Union of Gypsies-Roma, Informační zpravodaj, Románo lil, Romani writing in the Czech Republic

Jak citovat

Ryvolová, K. 2019. Injekce z hrotu tvého pera: Formování moderní romské slovesnosti na stránkách časopisu *Románo lil* a jeho předchůdce *Informačního zpravodaje* v letech 1969–1973. *Romano džaniben* 26 (1): 17–47.

1 Autorka je překladatelka, romistka a anglistka. E-mail: karolina.ryvolova@centrum.cz

2 Citace listu zasláného redakci *Románo lilu* Josefem Bánemem, pozdějším spolupracovníkem časopisu, v němž děkuje Tere Fabiánové za její upřímné a potřebné romské fejtony. Doslova píše: „Slavný Cervantes říká: ‚Muž tvoří a vychovává svět, muže však vychovává žena.‘ I já se domnívám, že i naše ženy mohou sehrát významnou úlohu v převýchově našich lidí, ovšem – potřebují občasný ‚injekci‘. A že takováto injekce z hrotu Tvého pera nebyla poslední, tomu věřím, Tero!“ (*RL* 3/1970: 27)

Skutečnost, že se počátky romské literatury v České republice váží k existenci věstníku *Románo lil* Svazu Cikánů-Romů (1970–1973; dále *RL*) je dobře známá. Milena Hübschmannová, mj. členka Společensko-vědní komise Svazu Cikánů-Romů (dále rovněž Svazu či SCR), která podobu časopisu – implicitně i explicitně – rovněž ovlivňovala, průlomovou roli periodika konzistentně připomínala (Hübschmannová 1993, 1998, 2000, 2006). Existence věstníku se dotýkají i další pamětníci svazového života, např. Andrej Giňa (1999: 20), Eva Davidová (1995: 206) nebo o generaci mladší Emil Ščuka (2019: 51). Přesná podoba literárních příspěvků, jejich četnost, autorství a distribuce v celkem 16 číslech periodika je však doposud zpracovaná pouze fragmentárně a málo je vytěženo i bezprostřední předchůdce věstníku, jednoduchý cyklostylovaný *Informační zpravodaj* (květen–prosinec 1969; dále *IZ*).³

V tomto článku se budu věnovat oběma úzce provázaným časopisům a jejich literárnímu obsahu a odkazu. Vzhledem k literárně-vědnému pojetí tohoto textu, který má přinést podrobné informace o *IZ* a *RL* jako málo prozkoumaných historických pramenech, jsou tyto časopisy také mým primárním zdrojem. Nejprve se krátce zastavím u sekundárních zdrojů reflektujících existenci obou periodik a rozsahu, v jakém se o nich mluví nebo se z nich čerpá. Dále pohovořím o vývoji usilování o romský společenský časopis od roku 1957 do roku 1989. Ve stěžejních kapitolách věnovaných samotným periodikům se zaměřím na díla autorů, kteří jsou v souvislosti s časopisem v literatuře standardně uváděni, aniž by se – s výjimkou čelní Tery Fabiánové – hovořilo o konkrétních textech. Současně upozorním na autory, kteří se na celkovém duchu a podobě těchto časopisů významně podíleli, doposud však nebyli ve všeobecném povědomí.

1 *Románo lil* v odborné literatuře

Faktická existence Svazu Cikánů-Romů se ohraničuje daty 30. srpna 1969, kdy byl po více než roce příprav oficiálně založen, a 25. dubnem 1973, kdy byl za účasti zástupců státních orgánů z řad ÚV KSČ, ÚV NF a MPSV nedobrovolně rozpuštěn. Oproti tomu první číslo časopisu *Románo lil* vyšlo až z kraje roku 1970 a poslední číslo – 2/1973 – má datum uzávěrky 30. dubna 1973. Rozpuštění Svazu nesli aktéři velice těžce. Na závěrečné plénum ÚV SCR vzpomíná Andrej Giňa:

³ Výtisky časopisu *Románo lil* jsou uloženy ve sbírkách Muzea romské kultury v Brně – Fond písemného materiálu, jistou překážkou tedy může být i ztížený přístup k pramenům. Zřejmě proto, že šlo o interní svazový bulletin, se do pražské Národní knihovny nedostaly povinné výtisky. V Moravském zemském archivu v Brně se nachází celý fond Ústředního výboru SCR včetně materiálů redakce *Románo lil*, rozmnožovny (grafické dílny a tiskárny) SCR apod. (MZA, Fond Svaz Cikánů-Romů – ústřední výbor Brno [G 434], 1967–1986). Tento fond se nachází v rané fázi zpracování (srovnej Závodská, Slačka 2018: 71–77).

Šaj phenav, hoj but džene rovahas cholatar the pharipnastar. O murša na ladžanas vaš peskere apsa. (...) Amaro Romano jekhetaniiben – Svaz Cikánů–Romů – o komunisticka gore čalade. Ale budžandones, chochades kerde avka, hoj, amen korkore oda kamahas.

Můžu říct, že spousta lidí vzteky a pohnutím plakala. Chlapi se nestyděli za slzy. (...) Komunističtí kádři zrušili náš Romský svaz – Svaz Cikánů–Romů. Ale lstivě a falešně to udělali tak, jako že „my sami jsme to chtěli“. (Giňa 1999: 22; překlad KR)

O existenci časopisu nejprve psali účastníci dění v rámci pamětnického diskurzu, viz výše zmiňovaní (Hübschmannová nebo Davidová), či obecně o SCR Karel Holomek (Holomek 1999; 2009: 301). Jsou to cenná svědectví přímých účastníků, opírající se primárně o (nespolehlivou) paměť. Kolem roku 2000 se začínají objevovat první odborné práce, jejichž autoři vycházejí ze studia dobových materiálů.

V letech 1999–2000 zpracoval Petr Lhotka pro Muzeum romské kultury studii *Činnost Komise pro otázky cikánského obyvatelstva a činnost Svazu Cikánů–Romů. Zhodnocení politiky ústředních státních orgánů při řešení romské problematiky v letech 1969–1975*, při jejíž přípravě důsledně pracoval jak s materiály z Moravského zemského archivu, tak především s faktickým obsahem *Informačního zpravodaje a Románo lilu*.⁴ Časopisu samému se ve stručnosti věnuje v kapitole Kulturní práce svazu (Lhotka 2009: 18–20), periodizuje jej, aniž by však hlouběji postihl jeho literární aspekt.

Věcně správně, byť spíše okrajově se časopisem zabývala Helena Sadílková v úvodní stati své diplomové práce z roku 2002 (Sadílková 2002: 4–15). Výběrově pracuje s některými texty uveřejněnými na jeho stránkách, např. věnuje pozornost prvním dvěma fejetonům Tery Fabiánové v číslech 1 a 2/1970, od Andreje Pešty analyzuje jiné, pozdější práce. Na základě její bibliografie lze dovozovat, že s informacemi o *RL*, potažmo romské literatuře, se setkala sekundárně, z předmluvy Františka Demetera ke sborníčku *Romane gila* (1979), ze zmínek v článkách Mileny Hübschmannové a zřejmě i přímo z jejích úst, protože Hübschmannová její práci odborně vedla.

Také Nina Pavelčíková ve své monografii *Romové v českých zemích v letech 1945–1989* z roku 2004 poměrně rozsáhle čerpá z *Románo lilu* (Pavelčíková 2004: 137–145). Z jeho stránek vytěžuje údaje o bohatém svazovém životě – o přípravě výstav, sportovní činnosti, pořádání hudebních, fotografických a dalších soutěží, rubrice školství, vzniku mezioborového romistického týmu při

⁴ Studie byla publikována v doprovodné publikaci Muzea romské kultury k výstavě věnované svazu *Svaz Cikánů–Romů* (2009).

ČSAV, mezinárodních kontaktech Svazu apod. – literární pokusy rozvíjející se v závěrečné sekci některých čísel *RL* však nechává (z hlediska svého zájmu celkem pochopitelně) stranou.

Prvním článkem zpřístupňujícím dílčím způsobem literární obsah svazového věstníku na základě práce s prameny se stal text bohemistky Aleny Scheinostové „Význam časopisectví v romské literatuře“ z roku 2005. Přestože se v něm objevují drobné nepřesnosti,⁵ Scheinostové se povedlo na relativně malém prostoru sumarizovat většinu důležitých bodů. Cituje nejvýznamnější tváře tehdejší autorské tvorby a všímá si těch talentovaných, působících v jiných rubrikách; podchycuje žánrové rozkročení uveřejňované beletrie mezi bezduchou agitkou a autentickou, vážně míněnou výpovědí; upozorňuje na přítomnost ohlasové tvorby světových autorů. Navíc do romistického diskurzu vnáší důležité poznatky z bohemistiky (srovnej např. Sadílková in Scheinostová 2006: 8).

Rozsáhlejší poznání zákulisí vydávání časopisu přinesla monografie kolektivu autorů *O fotki. Andrej Pešta* (Pešta-Corrado 2017), věnovaná osobnosti jednoho ze spolupracovníků a posléze redaktorů bulletinu *Románo lil*.⁶ Andrej Pešta začínal jako technický pracovník v tzv. rozmnožovně na brněnské adrese Rotalova 6, kde se nejen tiskl časopis, ale rovněž množily nejrůznější svazové dokumenty (*RL* 2/1970: 27). Jeho aktivity však brzy přesáhly rámec typografické práce; byl uměleckým šéfem dětského folklorního souboru *Jagóri* (viz *RL* 2/1971: Obrazová kronika), stal se redakčním fotografem a organizoval klíčovou fotografickou výstavu „Romové při práci a odpočinku“ (např. *RL* 1/1972: 15–18; 2/1972: 27 a především 5/1972: 29–31), jako autor přispíval nejprve v šarišském nářečí a posléze v češtině a romštině (*RL* 5/1971: 20). Díky rozsáhlému souboru fotografií, které věnoval Muzeu romské kultury, jsou nám k dispozici i vzácné záběry ze svazové a redakční práce (Závodská 2017: 142).

Dalším příspěvkem k prozkoumání *Románo lilu* je článek Jana Červenky (2017), přímého žáka M. Hübschmannové, o vývoji problematiky romského pravopisu a ediční praxi od počátků pravopisu do poloviny devadesátých let 20. století. Jan Červenka důsledně pracoval jak s *RL*, tak s dalšími obtížně přístupnými archivními dokumenty⁷ a úroveň poznání o *RL* především z hlediska lingvistiky se tím významně prohloubila.

Nedávno vydaná publikace *Aby bylo i s námi počítáno* (Sadílková, Slačka, Závodská 2018), která vnáší řád do dříve málo prostudovaného období let

5 Např. čísel nebylo čtrnáct, ale šestnáct; *Memorandum SCR k národnostní otázce Romů* vyšlo na stránkách bulletinu už v roce 1970 (*RL* 2/1970:11–15), nikoliv až jako reakce na zákon o minoritách z roku 1972; Andrej Pešta nebyl šéfredaktor, ale původně tiskař a posléze řadový redaktor.

6 V předposledním čísle *RL* 1/1973, s. 5, byla vyzdvížena jeho novinářská činnost a byl – bohužel těsně před zrušením Svazu – navržen na řádného člena redakce *RL*.

7 V bibliografii k jeho článku se nalézá mj. cyklostyl *Jak psát romštinu*, uváděný s přibližnou datací 1971.

1948–1969, se stala zásadním badatelským přínosem k poznání vývoje romských etno-emancipačních snah. Dvanáct dobových dokumentů otisknutých uvnitř studie a tři interpretační texty umožňují dalším autorům zasazovat svá dílčí bádání do historického kontextu – tudíž i bádání v oblasti *Románo lilu*.

2 Dějiny usilování o ryze romskou zpravodajskou platformu

Založení časopisu předcházelo šest čísel *Informačního zpravodaje* uveřejněných mezi koncem května 1969 a sklonkem téhož roku (srovnej Lhotka 2009: 18, rovněž *RL* 1/1970: 1, Pavelčíková 2004: 137), z nichž první dvě vyšla ještě péčí přípravného výboru SCR a čísla 3–6 už jako interní svazový materiál po založení SCR v srpnu 1969.

Snahy o založení romského časopisu, který by umožňoval sdílení specifických menšinových, etnických a emancipačně zabarvených informací, je však ještě starší. Už v rámci významné iniciativy z roku 1957 směřující k založení romské organizace *Románo kultúrno jekhetaniben* (Sadílková, Slačka, Závodská 2018: 43) se připravovalo romské periodikum, které se mělo jmenovat *Névo díves / Novýj den* a mělo být výkladní skříní romštiny coby plnohodnotného jazyka Romů. K založení organizace, potažmo časopisu nakonec nedošlo.

18. května 1968 se za účasti mj. Karla Holomka, Miroslava Holomka, Tomáše Holomka, Antonína Daniela a Marie Ištvanové⁸ sešel v Brně aktiv k cikánské otázce, na němž došlo k založení Přípravného výboru budoucího SCR a podepsání *Rezoluce* (Sadílková, Slačka, Závodská 2018: 175). „Cikáni se musí rozhodně změnit z pouhého pasivního objektu na subjekt, který se sám aktivně podílí na své seberealizaci a svém přetváření. Za tím účelem budeme usilovat o vydávání vlastního časopisu,“ píše se v jejím závěru⁹. Na jaře 1969 se o něm znovu zmiňuje B. Daniel ve svém listu Přípravnému výboru (Ibid: 24).

Nedlouho poté, co zkraje roku 1970 začal svazový věstník vycházet, se objevují ambice změnit jeho statut z interního zpravodaje, do značné míry věnovaného svazové agendě, na romský společenský časopis, který by byl v běžné distribuci. Jak zásadní význam členové Svazu svému periodiku přikládali, je patrné z frekvence, s jakou se k jeho čtenosti, oblíbenosti a plánech na veřejné šíření vraceli na stránkách *RL*. „Na úseku naší propagace udělal dobrou práci také náš zpravodaj *Románo lil*,“ řekl třeba M. Holomek v rámci svého projevu na 1. slavnostním plénu SCR 8. října 1970 (*RL* 4/1970: 7). Uvedl, že sice „není dosud časopisem, (ale) překračuje rámec svého poslání a působení. Je čten, je o něj velký

8 Příjmení M. Ištvanové je v knize uváděno s dlouhým á, ovšem zde je zapisujeme opraveně. Jde o stejnou Marii Ištvanovou, jejíž svatební fotografie byla otisknuta v *RD*ž 1/2016, s. 99. (Pozn. red.)

9 Po úvodních referátech aktivu od A. Daniela, T. Holomka a M. Holomka vznik časopisu navrhl diskutující uvedený prostě jako „Filo“ (Sadílková, Slačka, Závodská 2018: 172). Periodikum se mělo jmenovat *Hlas Roma*.

zájem, a to nejen ze strany našich členů, ale i z řad institucí. (...) Hodláme vytvořit podmínky i pro svůj vlastní časopis.“

23. března 1971 už A. Daniel oznamuje kulturní komisi, že „jednání [k otázce vzniku nového časopisu] bude nutno vést na nejvyšší úrovni – ve vládě ČSR“ a doporučuje urychlit práci na jeho koncepci (*RL* 2/1971: 5). K třetímu číslu *RL* z roku 1972 byl přiložen anketní lístek, který zjišťoval představy romských čtenářů o podobě budoucího časopisu. Byť se do redakce vrátilo jen 77 lístků, respondenti se vesměs shodli na jeho potřebnosti a užitečnosti, na názvu *Romano lav*, dále na vyšší periodicitě (měsíčník nebo čtrnáctideník), barevné obálce, vysokém podílu romské literární slovesnosti (kromě dalších rubrik jako zdraví, sociální otázky, Romové v zahraničí, svazová činnost apod.) a dokonce i na ochotě za něj platit 3,- a více korun (*RL* 5/1972: 16). V témže čísle, v němž se vyhodnocuje anketa, už se vznik nového romského časopisu *Romano lav* naplánovaného na rok 1973 oznamuje jako hotová věc (*RL* 5/1972: 4) a vítězové výše zmíněné fotosoutěže jsou přizváni k budoucí spolupráci na jeho obrazové části (*RL* 5/1972: 31).

V prosinci 1972 se podařilo koncepci nového časopisu předložit ke schválení Národní frontě (*RL* 1/1973: 5). Z optimistických plánů na vyhlášení literární soutěže a další kulturní akce v nadcházejícím roce je zřejmé, že do té doby si nikdo z redakce hrozící zánik Svazu nepřipouštěl. Ještě v č. 1/1973 píše Karel Holubec¹⁰ redakci, jak periodikum dále rozvíjet ve spolupráci s „hustou sítí pravidelných dopisovatelů z řad pracujících Romů“ a jak se mu líbí, že se „stále více uplatňuje romský jazyk, a jak v něm začali i Romové sami tvořit, tak vlastně vzniká romská literatura“ (*RL* 1/1973: 8).

Poslední číslo *Románo lilu*, jehož jediným obsahem je zápis z pléna ÚV SCR ze dne 25. dubna 1973, na němž byl Svaz pod nátlakem rozpuštěn, je cenným historickým dokumentem a radikální tečkou za touto fází romského obrození. Soudruzi Janota a Paško z ÚV KSČ, Vacík z ÚV NF a soudružky Kalmunzerová a Bráblcová z MPSV opustili rétoriku beztrídní společnosti, přestali předstírat, že Romové považují za rovnoprávné občany socialistické společnosti a tvrdě se vůči členům Svazu vymezili. Vyčítali jim hned nezaplacené členské příspěvky, hned nedostatek kádrů, hned zdefraudované hospodářské zařízení Névodrom a hned zase, „že se SCR nevěnoval úkolům“ (*RL* 2/1973: 1). Bezmyšlenkovité hromadění různých odůvodnění k vyčlenění SCR z Národní fronty provázené již neskrývaným rasismem („Možná, že za deset let bude situace jiná, že váš intelekt se sformuje. [...] [K]ádrově na to nemáte.“ – *RL* 2/1973: 3) svědčí o rozhodnutí situaci řešit autoritativně a silou.

10 MUDr. Karel Holubec z Třebíče hovořil už na ustavujícím sjezdu SCR 30. 8. 1969 a jeho zdravotní stav byla zařazena do *IZ* 3/1969: 9. Zdá se, že nebyl Rom („A já vás prosím, abyste svůj jazyk utlačovat nedali, abyste ho pěstovali.“), ale uměl romsky a byl to velký sympatizant hnutí.

I v tomto čísle se však debatuje o romském časopise. Pavel Steiner¹¹ vyzdvihl kulturní práci SCR a význam *Románo lil*: „Kde bude aspoň skromný tisk, který se Romů zastane, který ukáže fotografii pracujícího Roma, vzorné žákyně?“ (*RL* 2/1973: 4). Podle Bráblcové MPSV uvažuje, že by pokračoval ve vydávání *Zpravodaje* (*RL* 2/1973: 2), také Vacík slibuje, že i po zrušení Svazu „bude třeba řešit i oblast kultury, tělovýchovy, časopisu“ (*RL* 2/1973: 5). Pozdější vývoj však ukázal, že až do pozdních osmdesátých let nebyla žádná podobná iniciativa umožněna. Tehdy si romská reprezentace v rámci opakovaných jednání na nejvyšší úrovni vymohla vydávání časopisu *Lačho lav*, který však stejně poprvé spatřil světlo světa až v roce 1990 (viz Víšek 1999: 187–189; Havlová 2000).¹²

3 „Poštovní přihrádka č. 156“: *Informační zpravodaj* jako první model romského menšinového tisku

*Informační zpravodaj*¹³ byl jednoduchý cyklostylovaný sešit formátu A4 s jednotnou strojopisnou obálkou uvádějící vydavatele – Přípravný ústřední výbor Svazu Romů-Cikánů v ČSR, respektive Ústřední výbor Svazu Cikánů-Romů se sídlem v Brně – číslo vydání, obsah, a nakonec datum uzávěrky.

V naprosté většině se na jeho stránkách řešila (před)svazová agenda, a to poměrně strohým, věcným jazykem bez jakýchkoliv ilustrací či ozvlášťující typografie. Číslo jedna například přináší informace o průběhu krajských aktivit přípravných výborů,¹⁴ nastiňuje harmonogram legalizace Svazu a uvádí, že po jeho přijetí do Národní fronty nejpozději 15. června téhož roku bude možné začít chystat ustavující sjezd. Z rubriky „Různé“ se dovídáme, že veškerá korespondence má být zasílána na adresu Pošta Brno 2, poštovní přihrádka č. 156, z čehož je patrné, v jak skromných podmínkách *IZ* vznikal.

11 O osobnosti Pavla Steinera, neromského novináře a redaktora židovského původu, jehož práce byla pro formální podobu *RL* zřejmě zásadní (srovnej např. Hübschmannová 2006: 40, táž 1998: 61; Závodská 2017: 140) zatím nemáme dost informací a jeho přínos k *RL* a SCR čeká na zpracování.

12 V tiráži časopisu *Lačho lav* č. 1/1990 doslova stojí „Zadáno do tisku 17. 10. 1989. Plánovaná expedice 5. 1. 1990.“

13 Pracovala jsem s pěti ze šesti uveřejněných čísel *Informačního zpravodaje*. *IZ* 1/1969 s datem uzávěrky 28. 5. 1969 pochází ze sbírek Moravského zemského archivu (fond Svaz Cikánů-Romů – ústřední výbor Brno, 1967–1986, G 434, karton č. 9) a *IZ* 3–6/1969 (č. 3 nebylo datováno, ale víme, že vyšlo bezprostředně po ustanovujícím sjezdu SCR 30. 8. 1969; uzávěrka č. 4 je uvedena 23. 10. 1969, uzávěrka č. 5 19. 11. 1969 a č. 6 15. 12. 1969) byla laskavě poskytnuta Muzeem romské kultury. *IZ* 2/1969 se mi k datu dokončení této studie nepodařilo získat. Dušan Slačka z MRK se domnívá, že neobjevené nebo nepřístupné archivní materiály z období SCR včetně *Informačních zpravodajů* a *Románo lil* se mohou nalézat také ve Státních okresních archívech ve fondech okresních výborů SCR (e-mail ze 16. 1. 2020).

14 V tuto chvíli měl budoucí Svaz úhrnem 144 členů po celé republice (*IZ* 1/1969: 1). V závěru čítala členská základna oficiálně 8500 členů, i když někteří z nich zřejmě podporovali Svaz jen na papíře.

Je-li čtyřstránkové č. 1 jen základním soupisem bodů, č. 3 informující o založení SCR překvapí svou obsáhlostí (54 stran) a rovněž různorodostí. „Toto číslo Zpravodaje je více než významné, proto doufáme, že si je uschováte i pro pozdější potřebu,“ píše se v úvodu (IZ 3/1969: 1). Následují proslovy přednesené stěžejními osobnostmi romského etnoemancipačního hnutí u příležitosti ustavujícího sjezdu 30. 8. 1969. Zdravici přednesla mj. čerstvá vysokoškolačka Elena Lacková, která ve své emotivní řeči o „společné cikánské krvi“ klade rovnítko mezi blaho Romů a existenci KSČ (IZ 3/1969: 16–17). Eva Davidová varuje, aby NF nepřenesla veškerou zodpovědnost za cikánskou otázku na Svaz; kromě jiného zmiňuje i budoucí romský časopis (IZ 3/1969: 20–22). Milena Hübschmannová pohovořila o pochybeních dosavadní státní politiky vůči Romům a v duchu dobové rétoriky se zaštitila V. I. Leninem, když propagovala existenci menšinového časopisu (IZ 1969: 36–37). Josef Bartůšek z Orientálního ústavu vypíchl ryzí „árijskost“ Romů, postavil se za užívání autoetnonyma Rom, ale z dnešního pohledu překvapivě vyjádřil obavy, zda se uchytí i odvozené tvary jako „Romka, romský, romština“ (IZ 3/1969: 37–39). Poprvé se zde setkáváme i s Cyrilem Vaškových, budoucím autorem původní romské tvorby v *RL*, který připomněl dělnický původ Romů a jejich zásluhy na SNP, ale přesně v duchu své pozdější mravokárné poezie varoval, že „určité procento našich lidí považuje vše za zbytečné a nechtějí se podřídit těm lidem, kteří to s nimi myslí dobře“ (IZ 3/1969: 46; příspěvek nepřednesen).

Pro budoucí podobu *RL* a počátky romské literatury vůbec je zásadní, že toto číslo otevírá báseň Antonína Daniela v romštině,¹⁵ na ustavujícím sjezdu přednesená Emílií Machálkovou. Antonín Daniel (1913–1996), jeden z čelních spoluzakladatelů Svazu, pozdější tajemník pro školství a kulturu (*RL* 2/1971: 10), již minimálně od roku 1934 spolupracoval s britským jazykovědcem S. E. Mannem a díky němu vydal několik svých textů v romštině, otištěných v prestižním *Journal of the Gypsy Lore Society*, a spolupřeložil *Skutky apoštolské* (Praha, 1936 jako *O keriben pal e Devleskre bičhade*) (Závodská 2018: 69). Uvedená fakta z Daniela činí nejstaršího známého autora původních textů v romštině na území ČR.¹⁶

V 5. čísle *IZ* a 1. čísle *RL* je uveden jako předseda redakční rady, význam jeho editorské nebo novinářské role však není bez podpůrných archiválií možné potvrdit. Jeho jméno na stránkách *RL* nijak nevyniká, byť je možné, že se minimálně podílel na řadě článků podepsaných prostě „Redakce“.

15 Srovnej *Romano džaniben* 3–4/1999: 22–23. Redakce, možná přímo Milena Hübschmannová, zde v krátkém odstavci píše, že cyklostylovanou zprávu, kde báseň Antonína Daniela poprvé vyšla, lze považovat za nulté číslo *Románo lilu*. Už však víme, že oněch „nultých“ čísel bylo šest, a báseň A. Daniela dokonce ani nebyla jediným literárním počinem v této rané fázi časopisu, byť se jednalo řádově o jednotky textů.

16 Podrobně o Danielově školních letech Závodská 2018, souhrnný medailon např. Nečas (2005: 222–223).

Danielova báseň „Pal o báro kham“ („O velkém slunci“; překlad KR), zapsaná intuitivním pravopisem,¹⁷ v osmi strofách vypráví jakýsi příběh Romů (faksimile viz příloha). Je rozdělený na dobu, kdy byli Romové nuceni živořit v lesích a u vody, protože *nane táto gadžikano kham* (gádžovské slunce nehřeje), a na současnost, kdy Romové užívají *bachtalipphen he sastipphen andro nevo drom a gilav(en) šukar gil'i pal o báro kham* (šťěstí a zdraví na nové cestě; zpívají pěknou píseň o velkém slunci). Lze se důvodně domnívat, že oním velkým sluncem je míněna socialistická společnost, která po staletí ústrků přijala Romy mezi sebe a umožnila jim mj. založení vlastní organizace. Autor v básni věnované sjezdu navazuje na tradiční folklorní formy. V první strofě se obrací na staré rodiče a žádá od nich, zkušenějších, radu a vysvětlení, proč Romy gádžovské slunce nehřeje; zhruba v polovině se píseň o sirobě¹⁸ překlápí do ideologicky zbarvené oslavy poměrů, v nichž *Roma jekhetane prindžardžam, ko amen sam* (My sami Romové jsme poznali, kým jsme). Mezi členy SCR zřejmě tato báseň získala jistou proslulost, protože ji při významných příležitostech občas i dále přednášeli.¹⁹

Druhým literárně významným příspěvkem ve 3. čísle *IZ* je Proslav v cikánštině k delegátům Ustavujícího sjezdu Svazu Cikánů-Romů od Jana Raise („Mre láče manuša / Mí dobří lidé“; překlad KR – *IZ* 3/1969: 53). Autor se pasuje do role starého Roma,²⁰ který prožil nelehký život plný pronásledování, aktivní činnost už přenechává mladým a prosí je, aby pracovali pro blaho všech Romů a dohlédli na školní docházku, protože *bio gódi nane láčo dživiben* (bez rozumu není dobrý život).

Úvodní báseň „Pal o báro kham“ a závěrečná zdravice „Mre láče manuša“, obě, každá po svém, postihují generační předěl a revoluční dobu, ve které autoři žili. Rámují číslo jako významné nejen v rámci *IZ*, ale především v kontextu romské historie. Současně je z jejich formálně i jazykově insitního charakteru zřejmé, že nejde o prázdné opakování ideologických hesel, nýbrž o upřímné přesvědčení a subjektivní prožívání.

Na stránkách *Informačního zpravodaje* se ale objevuje ještě jedna báseň. Je jí „ROM“ Mojmirá Hanuše, který ji přednesl u příležitosti okresní konference v Olomouci (*IZ* 5/1969: 33). Česky ve čtyřech pravidelných a dobře zveršovaných strofách oslavuje „slovo sladké, slovo plné krásy“, které je zdrojem jeho hrdosti. Za „trochu snědší plet“ byl „syn přírody, volnosti a lásky“ pronásledován, ale

17 První pravidla romského pravopisu vznikla až v průběhu roku 1971 v pěti přílohách *RL* pod názvem *Románi ihib*. Jak upozorňuje Červenka (2017: 80, 85), byť byla pravidla pravopisu SCR uveřejněna až v průběhu roku 1971, uplatňována byla evidentně už v dřívějších textech v *RL* od roku 1970 – ne však dříve.

18 *Čorikane gila*, neboli písně o sirobě, měly podle Hübschmannové psychotherapeutickou funkci. „Lidé, kteří se at už z jakéhokoli důvodu cítili osamocení a zubožení, tento svůj pocit opuštěnosti léčili zpěvem.“ (Hübschmannová 2006: 33)

19 Krajskou konferenci Severočeského kraje otevřel Zoltán Šanta jejím přednesem (*RL* 2/1972: 12).

20 Podepsal se *Tumáro phuro Rom!* (Váš starý Rom!).

protože je nezlomný, „vždy pyšně vysloví tři hlásky, ROM!“ Báseň je psána v 1. osobě singuláru a svádí k domněnce, že autor byl romského původu. Při bližším pohledu na zpracování – značnou formální zručnost a literární zkušenost – a vysoký podíl stereotypních obrazů a metafor (svobodomyšlný Rom, Rom muzikant, Rom jako romantický hrdina) šlo spíše o olomouckého novináře, básníka a filantropa Mojžíra Hanuše (1913–2008), který tak organizaci vyjádřil svou podporu. Neromů, kteří svůj osud svázali s romským etnoemancipačním hnutím, nikdy nebyl nedostatek; ostatně kde by byl *Románo lil* bez redaktorské práce mj. Mileny Hübschmannové a Pavla Steinera?

Ve *Zpravodaji* se rovněž objevily ukázky folkloru. Dvě písně z období pronásledování za 2. světové války, „Mre churde čore čhavore“ (Mé malé děti) a „Lolo dikhlo the zeleno“ (Červeno-zelený šátek) jsou zde otištěny v romštině s českým překladem a s legendou o jejich vzniku a významu. Je symptomatické, že jsou to právě ukázky poměrně mladé lidové tvorby z doby nacistické persekuce, vyslovující se k tématu neznámého holocaustu, jehož uznání a odškodnění se stalo jedním z dlouhodobých cílů Svazu Cikánů-Romů.

Počínaje *IZ* 3/1969 se začíná zakládat na budoucí podobu *Románo lilu*. V číslech 4, 5 a 6 se kromě svazové agendy objevují první reportáže²¹ a dřevní podoby většiny příštích rubrik: školství, ohlasy v tisku, právnícká poradna, rozhovor, z krajů a okresů, populárně vědecké články²² a etnografické exkurzy²³. V hrubých obrysech začíná být patrný model pochvalných a hanlivých zmínek o vyznamenavších se a provinivších se Romech,²⁴ který se stane jedním z typických rysů *RL*. A jsou zde i první texty neromských dopisovatelů, např. list „Cikáni a koupelny“ (*IZ* 4/1969: 9), v němž se J. Kolář z Frýdlantu rozplývá nad skupinkou romských dělníků, jež potkává každé ráno ve vlaku, a jejich vědomostmi o technických parametrech koupelen, které si svépomocí staví.

Hovory o stávající i budoucí svazové tiskovině mají značný prostor. V pátém čísle *IZ* vyšla zpráva o první schůzce redakční rady (*IZ* 5/1969: 31) za předsednictví A. Daniela a účasti redaktorů M. Dědiče, J. Šipoše, P. Steinera, B. Daniela a Z. Vágaie. Řešily se technické potíže s množením, nedostatek adres odběratelů a profil časopisu, pro nějž bude „důležitá (...)

21 Např. o zřízení celotýdenní mateřské školy a jeslí pro cikánské děti v Jihlavě (*IZ* 4/1969: 5–6).

22 V *IZ* 6/1969: 20–21 vyšel etymologicky laděný článek Bartoloměje Daniela „K otázce vzniku názvu ‚Cikán‘“. Pojednává v něm o mechanismech nálepkování cizorodých skupin okolními majoritami, o byzantské sektě Athinganoi a o důvodech, proč se Romům někdy říká „Böhmische“.

23 *IZ* 6/1969: 17–19. V článku „Kulturní historie“ připraveném Pavlem Steinerem z vyprávění Jana Daniela z Oslavan se zevrubně popisují romské vánoční zvyky. Dva odstavce jsou uvedeny v romštině s českým překladem. Podobná stať vyšla v *RL* 5/1972: 27–28 péčí Mileny Hübschmannové; zakládala se na nahrávce vyprávění bratrů Václava a Bertina Demeter-Sidorů a byla otištěna celá romsky včetně perexu.

24 Rubrika „Rádi zaznamenáváme“, *IZ* 4/1969: 9; *IZ* 5/1969: 34 a *IZ* 6/1969: 15, a rubrika „Z krajů a okresů“, *IZ* 5/1969: 32–33 a *IZ* 6/1969: 13.

základna dopisovatelská z řad Romů v krajích a okresech“ a rovněž bylo rozhodnuto, že „trvalou přílohou (...) bude také několik stránek o cikánském folkloru, umění, historii. A to i v cikánštině“. Obojí se později podařilo do významné míry naplnit ke značnému prospěchu časopisu; vůbec stojí za zmínku, že období 1969–1973 je v obou traktovaných periodikách charakteristické vysokou mírou systematičnosti, důslednosti a až překvapivou profesionalitou. Z Plánu činnosti na rok 1970 (IZ 5/1969: 19) vyplývá, že se počítá se dvěma periodiky: 1. s bulletinem ÚV SCR 1x14 dní v počtu 500 ks a 2. „s instalací a rozvojem vlastního časopisu Svazu“. Jak víme, k oddělení technických a společenských informací přes veškerou snahu nakonec nedošlo; *Romano lav* zůstal jen na papíře, v koncepci odevzdané NF na sklonku roku 1972 (viz výše).

Poslední IZ 6/1969 otevírá výzva příspěvatelům, aby se vrhli do práce pro budoucí časopis; pro ty nejaktivnější se chystá školení novinářské práce. Je zde zmínka o plánovaném otištění některé z romských pohádek uspořádaných Andrejem Giňou z Rokycan,²⁵ ke kterému došlo hned v prvním čísle *Románo lilu* (RL 1/1970: 36–41). IZ č. 6 mělo uzávěrku 15. 12. 1969; RL 1/1970 je bohužel nedatované a RL 2/1970 bylo uzavřeno 10. 6. 1970. V roce 1970 vyšla čtyři čísla *Románo lilu*, nejspíš s čtvrtletní periodicitou, z čehož vyplývá, že redakci IZ se podařilo přetransformovat z formálně primitivního newsletteru na vázaný časopis s barevnou obálkou, obrazovými ilustracemi, vlastní typografií a znakem SCR zhruba během tří měsíců. I to hovoří ve prospěch cílevědomé a obětavé práce všech zúčastněných.

Byť měl *Informační zpravodaj* na první pohled vzhled zápisu ze schůze, položil základy romského menšinového tisku v ČR. Jeho raná směs reportáží z regionů, záznamů o tradiční romské kultuře, odborných romistických článků, vzpomínek pamětníků a víceméně emblematického²⁶ užívání romštiny se s drobnými obměnami přenesla do všech pozdějších periodik, jakým byl *Románo lil*, *Lačho lav*, (*Romano*) *Gendalos*, *Romano vod'i*, *Romano kurko*, *Romano hangos*, *Kereka* a do jisté míry dokonce i *Romano džaniben*.²⁷

Vyplývá z povahy věci, že menšinový tisk je relativně úzce zaměřený a do sebe zahleděný. IZ ovšem narýsoval obrysy periodika, které má především motivovat,

25 Osud této nedochované sbírky zůstává předmětem spekulací. Podle výpovědi pamětníků se zhruba v polovině šedesátých let chystalo její vydání Západočeským nakladatelstvím, ze kterého ale posléze sešlo (srovnej Giňa, Ryvolová, Sadílková 2013: 7).

26 S pojmem „emblematické užití romštiny“ pracuje Yaron Matras ve své monografii *Romani: A Linguistic Introduction* (2002: 254) a má jím na mysli romské texty na úrovni nadpisů, slovních spojení a jednotlivých romských výpůjček v jinak majoritním/kontaktním jazykem psaném textu: „Jeho účelem je sloužit jako symbol a spouštěč skupinové identifikace.“ Pojem používám pro momenty, kdy je romštiny užíváno nikoli funkčně, jako prostředku sdělení, ale markerově, coby etno-identifikačního signálu.

27 Podrobněji o historii romského časopisectví viz Havlová 2000: 146–149.

ukazovat pozitivní vzory, dodávat sebevědomí, podporovat společné romství a kultivovat vztahy s majoritou. Slovy Pavla Steinera, „skromný tisk, který se Romů zastane“. Tato podoba romského menšinového tisku coby v nejlepším smyslu romského PR se udržela dodnes.

4 Experiment *Románo lil*

Když redaktori věstníku připravovali první literární texty romských autorů v romštině a češtině, nemohli si být jisti, s jakým zájmem budou přijaty. Vzhledem k obrozenecké agendě se dalo počítat se spíše konzervativním, folklorní tradicí podmíněným vkusem čtenářstva a soudě podle řazení (moderní) literatury na samý závěr jednotlivých čísel ji považovali za spíše sekundární záležitost, kterou bylo možné v závislosti na aktuálních potřebách vypustit.

Přesto se celý soubor známých i neznámých článků literárního charakteru, otištěný v *RL* v letech 1970–1973, stal základem pro veškeré budoucí psaní Romů v tomto regionu. Byly otestovány hranice možného a nastaveny parametry, které pamětníci *Románo lilu* spolu s hlavní autorkou romského pravopisu a propagátorkou romské literatury, Milenou Hübschmannovou, v budoucnosti víceméně důsledně dodržovali a dále šířili. Doposud však nebylo zcela jasné, kdo přesně, v jaké míře a s jakým úspěchem publikoval, u koho se jednalo o výjimku, zaniknuvší spolu se Svazem, a kdo se naopak po nucené odmlce znovu aktivně dal do práce.

Milena Hübschmannová ve svých člancích a přednáškách zdůrazňovala, že záhy po uveřejnění prvního fejetonu Tery Fabiánové, „vůbec první[ho] literární[ho] útvar[u], který kdy byl v celé historii České a Slovenské republiky otištěn v romštině“ (Hübschmannová 2006: 46²⁸), začaly do redakce *RL* houfně přicházet autorské texty Romů a množství romských příspěvků v časopise narůstat geometrickou řadou (srovnej Hübschmannová 2000: 138, táž 2006: 40).

Subjektivně se tak mohlo zdát, ale skutečnost byla trochu jiná. Na posledních několika stranách každého z prvních tří čísel ročníku 1970 se skutečně nacházela rubrika „Zadáno pro Teru“ a různé další literární, romské i české texty. Od čísla 4/1970 ale dochází k náhlému obratu a téměř celý ročník 1971 je prost nejen literatury, ale také romštiny; takřka úplně vymizelo i její emblematické užívání v nadpisech, pozdravech a přáních. Literatura a romština se s plnou silou vrací až s novoročním číslem 5/1971, což mohlo být způsobeno „svátečním“ charakterem posledního čísla roku, jak podotýká Scheinostová (2005: 52), ale také několika dalšími faktory.

28 Zde šlo o zjednodušení, protože Antonín Daniel publikoval romsky dříve, byť na zahraničních, respektive specifických platformách (viz výše).

Především ročník 1971 byl provázen přílohou *Romáři čibí*, seriálovou učebnicí romského jazyka Mileny Hübschmannové, která posléze vyšla knižně v edici Malé učebnice Nového orientu (Hübschmannová 1973). Jazyku byl tedy vyhrazen samostatný, a současně nikoliv automatický prostor, protože hned v *RL* 1/1971 se jasně uvádí, že bude rozesílána pouze nahlášeným zájemcům. Další faktor byly volby do zastupitelských orgánů, konané 26. a 27. listopadu 1971, do jejichž přípravy se redakce *RL* pilně zapojila, což významně ovlivnilo složení článků. A konečně otištění „Memoranda SCR v ČSR k základním otázkám romské (cikánské) problematiky a vymezení společenského postavení Romů (Cikánů)“ (*RL* 2/1970: 11–15) se u vysokých státních orgánů neseťkalo s pochopením – srovnej Pavelčíková (2004: 106) a Lhotka (2009: 17) – a KSČ představitelům Svazu pravděpodobně naznačila, že setrváním na svém postoji přímo ohrožují existenci organizace.²⁹ ÚV SCR takřka vzápětí „pouští od realizace a prosazování Memoranda o národnostní otázce ÚV SCR“ (*RL* 4/1970: 4) a lze tušit, že vymizení romštiny ze stránek *Románo lilu* od čísla 4/1970 bylo přímým následkem tohoto rozhodnutí. Je nutno zvážit i teorii, že romské příspěvky do redakce skutečně proudily, a možná i v narůstajícím množství, ale právě z důvodu silného mocenského tlaku na ústřední výbor tyto příspěvky nebyly (alespoň dočasně) uveřejňovány.³⁰

V číslech 5/1971–2/1973 je přítomnost romské literatury proměnlivá, směrem k zániku organizace však skutečně přibývá romských příspěvků a stále častěji jsou uveřejňovány bez překladu. V předposledním *RL* 1/1973 se na šesti stranách na nejrůznější současná témata vyjadřují romsky Andrej Pešta, František Demeter, Jožka Fečo nebo Vojta Fabián. Narůstající podíl romštiny lze vidět jako trend, který by v případě skutečného spuštění plánovaného časopisu *Romano lav* v roce 1973 zřejmě progresivně pokračoval.

4.1 Literární obsah

Jako autoři aktivní v době vydávání *Románo lilu*, a tudíž jakási první generace romské literatury, jsou v závislosti na textu a autorovi obvykle uváděni Bartoloměj Daniel, František Demeter, Andrej Giňa, Tera Fabiánová, Vojtěch Fabián, Elena Lacková a Andrej Pešta³¹ (zde uvedeni v abecedním pořadí), s obzvláštním

29 Celé číslo 4/1970 se nese v duchu opatrnosti a neustálého provolávání loajality vůči KSČ a NF. Proslav soudruha Z. Runy z ÚV NF na slavnostním plénu k 1. výročí SCR 8. 10. 1970 nenechal nikoho na pochybách, jak křehká je pozice Svazu: „Byla by chyba, kdyby se výchova Romů dělala jinou cestou, než v rámci celospolečenského systému. (...) Jakékoliv separování je škodlivé.“ (Parafraze zápisu z pléna ve 3. os. sg, *RL* 4/1970: 13.)

30 Lyrickou tvorbu z okruhu autorů kolem *Románo lilu* se péčí členů bývalé redakce *RL* (viz Hübschmannová 2006:48) podařilo vydat až v roce 1979 pod názvem *Romane gila* jako neprodejný metodický materiál.

31 Srovnej výčty např. Hübschmannová 2000: 139 nebo Sadílková 2012: 24.

důrazem kladeným na osobnost Tery Fabiánové. Podrobná analýza *RL* přinesla drobná zpřesnění: mezi občasnými přispěvateli se nacházel rovněž Julius Bukai, Jaroslav Fabián, Josef Fečo, V. Harčarová a Cyril Vaškových. Elena Lacková v *RL* nepublikovala³² a jako literární autor se neprojevil ani Bartoloměj Daniel. Jeho první literární pokusy, básně „Khilav / Švestka“ a „Jekhšukareder gili / Nejkrásnější píseň“, se objevují až ve sbírce *Romane gila* (1979: 6–9), vydané pod patronátem Obvodního kulturního domu v Praze 8. Zde má dva texty také Elena Lacková (*Romane gila* 1979: 44–49). Je pravděpodobné, že jejich texty byly připraveny k vydání už v dobách *RL*, ale otištěny byly až v této sbírce. Sama M. Hübschmannová o ní často mluvila jako o publikaci prezentující literární práce vzniklé v době *RL*, které se však nepodařilo závčasem otisknout, avšak v předmluvě F. Demetera žádný odkaz na *Románo lil* ani Svaz Cikánů-Romů není, hovoří se zde pouze o „seznam(ení) veřejnost(i) s moderní romskou poezií“ (*Romane gila* 1979: 4). Romskou autorskou písni, zastoupenou v *RL* např. Emilem Horváthem, Jožkou Fečem nebo Květou Haluškovou, se v tomto článku nebudu zabývat.

Všichni uvedení svým zařazením do literárně laděné sekce jako by dostali autorské osvědčení. Někteří se však uvedli jen jediným textem a nic o nich nevíme, např. V. Harčarová, u které nám není známo ani křestní jméno, nebo Julius Bukai, zastoupený pouze článkem „Rom se směje“ (*RL* 2/1970: 30), u kterého není jasné, zda jde o toho samého Bukai, který je pod křestním jménem Jan později oplakávaný (*RL* 4/1971: 19), nebo jde o shodu jmen. Jiní přispěli texty neliterárními a velmi obtížně zařaditelnými (např. J. Fečo ve fragmentárním, nekoherentním provolání nazvaném „Sam but Roma pro svetos“ (Je nás hodně Romů na světě: překlad KR) reflektuje nacistické pronásledování a vyzývá k jednotě Romů – *RL* 1/1973: 27). Naopak v části věnované svazové agendě a publicistice se výrazně profilovali jiní dopisovatelé (Josef Bánom, Ladislav Demeter ad.), jejichž články ale nepronikly do posvěcené literární kategorie, a zřejmě proto doposud s počátky romské literární tvorby nebyli spojováni.

Jak však s odkazem na bohemistu Vladimíra Macuru upozorňuje Scheinostová (2005: 52) a jak si je jistě vědom každý redaktor menšinového tisku, v rodících se a obrozenských literaturách se rozdíl mezi beletristickým a funkčním útvarem stírá; žánrová diferenciací přichází později, až když se menšinový jazyk na papíře etabloval a druhá a třetí generace písničích příslušníků menšiny začne být schopná kritické reflexe a odstupu. Rozdělení věstníku *Románo lil* na publicistickou a beletristickou část je tedy třeba brát pouze jako orientační.

32 V *IZ* 3/1969 byl přetištěn její proslov u příležitosti Ustavujícího sjezdu SCR, viz výše.

4.1.1 Tera Fabiánová (1930–2007)

V šestnácti číslech časopisu *Románo lil* Tera Fabiánová publikovala celkem čtyřikrát (*RL* 1/1970: 33–34; *RL* 2/1970: 31–32; *RL* 3/1970: 32–33 a *RL* 2/1972: 28 – faksimile viz příloha), z toho třikrát v rámci rubriky „Zadáno pro Teru“ a jednou samostatnou povídkou „Zor nane savoro“ (Síla není všechno; překlad KR). Zvážíme-li, že se na její průkopnickou roli opakovaně odvolávala nejen pamětnice Hübschmannová, ale také třeba o generaci mladší Margita Reiznerová³³ a další autoři, nejde vlastně o nijak závratný korpus.³⁴

Výjimečnost textů Tery Fabiánové spočívá v jejich konzistentně romském podání a hloubce a nesamozřejmosti jejich úvah. Hned první fejeton „Bičhavav le Romnënge“ (Vzkazuji Romkám; anonymní překlad součástí *RL*)³⁵ je otevřeně feministický: vyzývá romské ženy, aby se vzepřely patriarchálnímu modelu rodiny, dbaly na své vzdělání a oblékání, plánovaly rodičovství a aby se staly jinými, novými Romkami. Uvážíme-li, že odvážný už byl samotný fakt, že si coby manželka a matka vůbec dovolila veřejně písemně vystoupit (srovnej Scheinostová 2010), tvrdý odsudek tradičního romského muže, který si vykračuje *uchando, o bala leske bar angar kále, gerekos pre leste, gad párno, a džal, šero hasdo upre* („učesaný, vlasy se blyští, kabát, šaty, bílá košile, a jde si hlavu vzhůru“) zatímco těhotná žena vláčí děti a tašky tři kroky za ním, byl přímo revoluční. V podobném duchu se nesla i povídka „Zor nane savoro“ (Síla není všechno; překlad KR), v níž v roli starší zkušené ženy urovnává spor mezi manželi, přičemž odsuzuje běžnou praxi násilí páchaného romskými muži na svých manželkách a nekompromisně oznamuje: „*Te o rom na likerel peskera romña manušňake, ta nane manuš!*“ (Pokud muž nepovažuje svou ženu za člověka, sám není člověkem).

Tato povídka už je literárně velmi vyspělá. Jevištěm, na němž se odehrává drama srážky mezi zpátečnickou tradicí a progresivními novými pořádky, se stal vypravěččin příbytek a jeho práh symbolickou hranicí mezi útlakem a svobodou. Rytmičké střídání přímé řeči a vypravěčského hlasu dodává textu dynamičnosti a rozhodnosti, které vypovídají o sebejistotě starší mentorky a vrcholí působivým monologem, v němž je provinilý muž – pochopitelně na výsostném území mentorčina domku – přirovnán ke vzteklému psu, který ze strachu, hladu a bolesti

33 „Začala jsem psát před dvěma lety. Dostala se mi do rukou romská básnička od Terky Fabiánové – první romská slova, která jsem viděla napsaná na papíře. Byla jsem pyšná, že máme Terku Fabiánovou, která dovede tak krásnými slovy vyjádřit přesně to, co cítím i já, co se mi honí hlavou a kvůli čemu kolikrát nemohu ani usnout. [...] Terka Fabiánová – i když ji osobně vůbec neznám – mi ukázala, že je možné romsky psát. [...]“ (Reiznerová 1990: 107)

34 Pro srovnání Andrej Pešta ve stejné době rovněž publikoval čtyři literární příspěvky a větší množství publicistických.

35 Fejetony nemají názvy, v záhlaví je jen název rubriky „Zadáno pro Teru“. Označují je několika prvními slovy romského textu. Tento princip uplatňují i jinde v tomto článku.

kouše kolem sebe. Na závěr vypravěčka manžele obrazně vyhání z ráje; vypouští je zpět do reality moudřejší a poučené a smířlivě uzavírá „*god'i le manušeske kampel, god'i a jilo*“ (člověk potřebuje rozum, rozum a srdce; překlad KR).³⁶

Texty „Hin oleske duj berš“ (Před dvěma lety; původní anonymní překlad) a „Andre bůti kaj me kerav“ (V práci, kde dělám; původní anonymní překlad) zase spojuje velice silný a pregnantně formulovaný emancipační náboj. V prvním autorka lituje asimilovaného Roma, který už je Romem jen na pohled, ale neumí romsky, a apeluje na Romy, aby si i na své cestě k uznání a úspěchu zachovávali romský jazyk, písňe, vyprávění a romské srdce, protože „*oda savóro kerel Romes Romeske*“ (to dělá Roma Romem). Druhá úvaha nad povahou předsudků a diskriminace je poznamenána hořkostí nad nekonečností konfliktů mezi většinou a menšinou. „*Amen ča kamas kaj amenge pařiv te den*“ (Chceme jen to, aby nám lidé dali úctu), končí hrdě i bolestně.

Na malém poli čtyř miniatur už jsou vytýčena všechna zásadní témata Tery Fabiánové, která později rozpracovala v povídkách „Ačhiľom Romňi“ (Zůstala jsem Romkou) nebo „Eržika“. ³⁷ Dvě její básně – „Raťate avľom“ (Navečer přišla jsem) a „Av manca“ (Pojď se mnou) se objevily ve sbírce romské poezie *Romane gila* (1979). Po sametové revoluci uveřejnila dvě samostatné publikace: *Čavargoš/Tulák* (Apeiron 1991) a *Sar me phiravas andre škola / Jak jsem chodila do školy* (Společenství Romů na Moravě 1992) a kolem roku 2000 se její báseň „E bacht ke mande avel / Štěstí přichází ke mně“ představila v metru v rámci projektu Poezie pro cestující. Svým dílem se etablovala jako jedna z nejvýznamnějších romských autorek v České republice.

V kontextu časopisu *Románo ľil* bezesporu vynikala suverénní prací s jazykem a samostatným myšlením; tam, kde se jiní autoři spokojili s dokumentární hodnotou vzpomínkového textu (A. Pešta: „Žužo chin amaro paňori“ – Čistá je naše voděnka; překlad KR) (*RL* 3/1972: 28 – faksimile viz příloha), Fabiánová teprve začínala a na pozadí banálních denních situací opracovávala ideje, které ji evidentně zaměstnávaly i mimo literární sféru. Darem zkratky, citem pro obraz a schopností výstavby děje v jazyce bez literárního precedentu jednoznačně předběhla svou dobu. Na stránkách *RL* se jí úroveň literárního projevu rovnal jen jediný další autor, a tím byl česky píšící reportér a severočeský dopisovatel Josef Bánom.

36 Pomněme, že v těchto dvou textech Tera Fabiánová vytýčila cestu svým následovnicím, jako jsou Erika Olahová nebo Iveta Kokyová, které rovněž tematizují bezprávné postavení romských žen, a především násilí na nich páchaných, a činí tak s nekompromisní otevřeností, vystavující se při tom potenciálnímu odsudku členů romských komunit.

37 Obě povídky byly uveřejněny v antologii romské prózy *Čalo vod'i / Sytá duše* (Kramářová, Sadílková, 2007: 248–261, 208–224). „Eržika“ už předtím vyšla časopisecky (*Romano džaniben* 1–2/2000: 107–111). Obě však vznikly už v době Svazu a M. Hübschmannová je zařadila do připravované prozaické sbírky romských autorů, která měla vyjít v Odeonu, po rozpuštění Svazu však z vydání sešlo (srovnej Hübschmannová 2003: 124). Tere Fabiánové, jejímu životu a literárnímu dílu, včetně prvních fejetonů, byl též věnován velký prostor v *RDž*, zejm. 2000/1–2, 3; 2004/jevend.

4.1.2 Josef Bánom (1941–2019)

„Z kraje severočeského jsme získali nového aktivního spolupracovníka,“ píše redakce s odkazem na Josefa Bánoma hned ve druhém čísle ročníku 1970. Jeho nástup na scénu ve dvou minireportážích, ze Starého Mostu a z Ústí nad Labem (*RL* 2/1970: 25), byl nepřehlédnutelný. Z průměru příležitostných dopisovatelů vynikal kultivovanou češtinou,³⁸ přirozenou obrazotvorností a sebevědomím. V prvním článku optimisticky představuje plánovaný experiment „prvního romského městečka“, jímž se měl zjevně stát dnešní Chanov. Varuje, že po zbourání starého Mostu bude nutné Romy někde ubytovat, protože „průmyslové podniky na Mostecku nemohou ani postrádat Romy – pracovníky“.³⁹ Redakce jeho optimismus prozíravě mírní, protože „tak velké soustředění Romů v novém sídlišti znamená též zatěžkávací zkoušku vyspělosti našich Romů“.

Druhý příspěvek J. Bánoma v tomto čísle, uveřejněný pod názvem „Cikánský dům“, si pro svou poetičnost a precizní práci s jazykem zaslouží ocitovat šířeji:

„Stojí v Hrnčířské ulici (č. 42) a na první pohled jej poznáte podle zaprášených a povyražených oken. Uvnitř, v tmavé klenuté chodbě, vás přivítá vlhko. Mokrě stěny, zpráchnivělá podlaha z vlhkosti – a přece zde voda neteče. (...) Na stropě je plno fleků – to je památka po posledním dešti; střecha je děravá.“ (*RL* 2/1970: 25)

V šestnácti číslech redakce uveřejnila celkem deset textů signovaných jeho jménem, nehledě na jeho pravděpodobný podíl na dalších anonymních článcích vyjadřujících názor redakce (pro existenci *RL* ostatně typické). Jeho záběr byl skutečně široký, počínaje korespondencí („Tera Fabiánová, naše romská žena“, dopis redakci *RL* 3/1970: 26), přes černou kroniku („Drama na Kolouchově“, *RL* 3/1970: 30), polemiku („Bylo jim dvacet“, *RL* 3/1971: 28⁴⁰) až po reportáže („Ústí nad Labem – Vaňov“, *RL* 1/1971: 8–9 apod.). Poslední vzpomínaný článek informující o návštěvě romské mateřské školky jasně vypovídá o jeho citu pro expozici a výstavbu děje. „Člověk se vlastně formuje v raném dětství. Slovenské lidové rčení ‚ohýbaj ma mamko, pokiaľ som ja Janko‘ vystihuje význam výchovy v dětství,“ píše na úvod. Podobné kompoziční postupy jsou běžně užívaným nástrojem žurnalistiky.

38 Do *RL* přispíval pouze česky. Na přímý dotaz vznesený dceři Karolíně Bánomové, zda otec uměl romsky, přišla odpověď: „Tatínek romsky nikdy nemluvil, říkal, že se romštinu ani nechtěl učit, protože když byl malý, bral to tak, že by kvůli romštině měl ve škole bariéru.“ (Rozhovor s Karolínou Bánomovou, Messenger 1. 3. 2020).

39 Srovnej Pavelčíková 2004: 115.

40 A. Scheinostová (2005: 210) tento text zařadila mezi vzpomínková vyprávění, jímž dílčím způsobem bezpochyby je, zároveň ale nastoluje nepopulární téma uznání podílu Romů na partyzánském hnutí v době Slovenského národního povstání, tedy polemizuje s oficiálním výkladem dějin. Jednoznačně zařadit tento článek do existující žánrové škatulky však není možné.

Skutečného mistrovství ovšem Bánom dosáhl v publicistickém útvaru zcela netypickém pro Romy i pro jakoukoli literární nadstavbu, a tím je fotbalové zpravodajství.⁴¹ V době existence Svazu bylo založeno velké množství romských sportovních oddílů, přičemž fotbal patřil k nejoblíbenějším.⁴² V době předinternetové, kdy se čtenáři o průběhu zápasů dozvídali z novin poprvé, dokázal udržet napětí a neprozradit závěrečné skóre až do samého konce článku. Psal velice čtivě, dynamicky, s citem pro odmlku a sklenutí dramatického oblouku.

„V 15. minutě posílá M. Holomek pěkný ‚padák‘ na německou branku. V této chvíli naši hráči německou branku doslova bombardovali. V 17. minutě střelí Urbanský (Ústí n. L.) první branku. Radost z ní však netrvala dlouho. Rychlý protiútok Němců, a Hendrych vyrovnává na 1:1.“ (RL 5/1971: 15 – faksimile viz příloha)

Po zániku SCR a *RL* se Josef Bánom odmlčel, byť nadále zůstával v kontaktu s někdejšími spolupracovníky ze Svazu a o záležitosti Romů se nepřestal aktivně zajímat (srovnej Giňa, Ryvolová, Sadílková 2013: 301–302). V letech 1982–1986 dálkově vystudoval gymnázium v Ústí nad Labem a pokračoval na katedře marxisticko-leninské filosofie při FF UK, studium už ale kvůli změně režimu nedokončil. Po roce 1989 začala jeho rodina v Ústí nad Labem úspěšně podnikat,⁴³ ale v důsledku nárůstu rasového násilí emigrovali v roce 1997 do Kanady, kde autor nedávno zemřel.⁴⁴ Byť šlo o velice talentovaného a schopného novináře s velkým potenciálem, kromě občasného článku na serveru *Britské listy*⁴⁵ už se psaní nevěnoval.⁴⁶

41 Fotbalový turnaj (*RL* 3/1970: 30), Fotbalové klání na severu Moravy (*RL* 4/1971: 20–22), Mezinárodní utkání v kopané (*RL* 5/1971: 15).

42 Srovnej Pavelčíková 2004: 108. Podle K. Bánomové jeho bratr a bratranec trénovali romské fotbalové mužstvo v Ústí nad Labem-Trmicích.

43 Provozovali dva stánky s langoší.

44 Stojí za zmínku, že dcera Karolína Bánomová, vyhlížející na letišti v Torontu sourozence, se 5. srpna 1997 objevila v reportáži Josefa Klímy o údajně snadném životě Romů v Kanadě v pořadu televize Nova Na vlastní oči, který bezděky rozpohyboval romskou migrační vlnu.

45 <https://blisty.cz/art/59995-kdyz-vlastenci-zpivaji-ceskou-hymnu-mrazi-me-v-zadech.html>, <https://blisty.cz/art/59916-odmitam-se-distancovat-od-romskych-utoku-nemam-totiz-proc.html> přístup 20. 3. 2020. Rovněž byl údajně autorem dalších textů podepsaných jménem jeho dcery Karolíny Bánomové.

46 Životopisné údaje o Josefu Bánomovi použité v tomto článku poskytl dcera Karolína Bánomová během telefonického rozhovoru z kanadského Toronta 1. 3. 2020.

4.1.3 Andrej Giňa (1936–2015), Andrej Pešta (1921–2009), Cyril Vaškových (?–?)

Zastavme se ještě krátce u tří přispěvatelů, jejichž články se shodně objevovaly v publicistické i literární sekci a vykazovaly jistou druhovou spřízněnost. Všichni tři, každý po svém, vystupovali jako zapálení obrozcenci a současně mravokárci. Vedeni nejlepšími úmysly, v duchu dobového nadšení spojeného s vysokou mírou kritiky obrácené dovnitř komunity, svá literární dílka pojímali jako příležitost promluvit Romům do duše.

Pozdější uznávaný spisovatel Andrej Giňa⁴⁶ na stránkách *RL* uveřejnil jen dvě prózy: český překlad pohádky „O Romovi a černé paní“⁴⁷ (*RL* 1/1970: 36–41) a „Kajso pheras pes nakerel“ (Takové žerty se nedělají; překlad KR) (*RL* 3/1972: 28–31) bez překladu (faksimile viz příloha). Podobně jako je tomu v případě Tery Fabiánové, oba útvary předznamenaly jeho pozdější práci na tomto poli; zvlášť drobných publicistických črt a fejetonů s literárním přesahem v romštině napsal v devadesátých a nultých letech celou řadu. Ve všech ostatních případech⁴⁸ šlo striktně o publicistiku z domácího Rokycanska, jejíž bazální úroveň odpovídala jeho relativnímu mládí zhruba pětatřiceti let a předchozímu pracovnímu zařazení.⁴⁹

Krátká povídka „Takové žerty se nedělají“ vypráví o vysmívaném starém Romovi, který po hraní vždycky nechával basu u sedláků, protože ji v opilosti nedokázal dopravit domů. Vesničtí kluci se domáklí, že se bojí *mulů*, duchů mrtvých, navlečení v bílých prostěradlech si na něj počkali u hřbitova a vydělali chudáka opilce k smrti. Vypravěč končí slovy: „*Tè varekana rači dikhena mulen andro parne lepedy, tak madaran pes, oda nane čačipen. Mulo manuš imar nigda tumenge na ubližinla*“ (Jestli někdy v noci zahlédnete duchy v bílých prostěradlech, tak se neděste, nejsou skuteční. Mrtvý člověk vám už nikdy neublíží; překlad KR). Zdvžený prst zde nepatří jen nezodpovědným neromským chlapcům, ale i Romům, které chce varovat před zpátečnickou vírou v revenanty. Káravý či didaktický tón bude i pro pozdější dílo A. Gini typický, byť časem se v něm začne projevovat mnohem více humoru a nadsázky.

Literární pokusy všestranného Andreje⁵⁰ Pešty jsou dílem humoristické („Začarovaná štrimfla“ *RL* 5/1971: 20), dílem epické a svým vyzněním až patetické („Setkání se sovětskými Romy / Zgelom man rusikone Romenca“; *RL* 4/1972: 10–13; „Na pobisterdžam mek“ / Ještě jsme nezapomněli; překlad KR, *RL* 1/1973: 25) a dílem poetické (již zmíněný text „Žužo ehin amaro pañori“

46 Reprezentativní výbor z jeho díla viz *Pařiv. Ještě víme, co je úcta* (Praha: Triáda, 2013).

47 Romský originál „Pal e kali raňi“ byl posléze uveřejněn až po revoluci v časopise *Romano kurko* 26/1993.

48 *RL* 1/1971: 25–26 „Zápis z výroční členské schůze“, *RL* 3/1972: 17 „Reportáž z Rokycan“ apod.

49 Tavič, voják z povolání, řidič, topič. In Giňa, Ryvolová, Sadílková 2013: 14.

50 V časopise vystupuje konzistentně jako Ondřej Pešta.

/ Čistá je naše voděnka, *RL* 3/1972: 28 – faksimile viz příloha; tři básně, *RL* 1/1973: 28–30⁵¹). Pozoruhodný je jednak rozsah jeho původních textů v romštině, jednak etnoemancipační zápal, s jakým v „Na pobisterdžam mek“ horuje za „nové“ romství v rámci socialistického zřízení: „*Ale adadžives som rado hoj som Rom, hoj andre mande bondžalol romano rat, hoj šaj sikluvav a šaj dosikluvav oda, so pašo kapitalisti naščik siklilom*“ (Dnes jsem ale rád, že jsem Rom, že ve mně koluje romská krev, že se mohu učit a doučit to, co jsem se za kapitalismu naučit nemohl; překlad KR), uvážíme-li, že později se od svého romského původu distancoval (Závodská, M. 2017: 150).

„Setkání se sovětskými Romy“ je jednostránkovým výtahem z následujícího třístránkového vyprávění v romštině o tom, jak za války sloužil na Ukrajině a jak na každé další štaci vyhledal místní Romy, kteří mu po dobu posádky poskytovali citové útočiště. Především v romské části se rýsuje Peštovo přirozené žití *romipen*, niterné chápání romské zdvořilosti a prokazování vzájemné úcty a současně upřímný zájem o vše nové a neznámé. Ve druhé části jde téměř o etnografický exkurz do romských subetnických skupin na území SSSR. Žánrově se tento text pohybuje na pomezí vzpomínkového vyprávění a referátu.

Poslední jmenovaný, česky píšící Cyril Vaškových, si co do didaktičnosti v ničem nezadá s Miroslavem Dědičem, někdejšími ředitelem Květušinské školy, který měl v *RL* na starosti především rubriku „Školství“. Vaškových, který ve svém prvním dopisu redakci mimochodem rovněž navrhuje romský společenský magazín pod názvem *Rom dnes* (*RL* 3/1970: 26), ve svých dvou ústředních literárních příspěvcích projevuje humor a schopnost veršovat, byť lze v jeho ostentativním pranýřování romských nešvarů stěžít vidět víc než komunální satiru.

V rubrice „Cyril Vaškových: Rozhlásek“ byly otištěny dvě básně, „Vrozené nadání“ (*RL* 3/1970: 34) a bezejmenná „Od pradávna u nás Romů“ (*RL* 1/1971: 30). V první se pozastavuje nad anachronismem čtení z ruky, jemuž byl přítomen při nedávné cestě vlakem, a ve druhé tepe romské zlozvyky počínaje neschopností plánovat, přes alkoholismus a absentérství. Báseň vrcholí sebekritickým čtyřverším:

*Na ty naše nedostatky
dívejme se zpříma.
Uznejme si pěkně prosím
kde je naše vina!*

51 „Mira dakre kale bala“ (Černé vlasy moji matky); „Zakamađom man“ (Zamiloval jsem se) a „Na kamav mek romňa“ (Nechci se ještě ženit; všechny překlady KR). Pouze romsky bez překladu.

Na rozdíl od vyloženě plodného Andreje Gini, jehož tvůrčí potenciál se po roce 1989 teprve plně rozvinul, a alespoň starší texty publikujícího Andreje Pešty,⁵² který se však ve svobodných časech spíše stáhl do ústraní a ke své kariéře spojené se SCR se moc nehlásil, o osobnosti Cyrila Vaškoviého není po roce 1973 nic známo.

Ostentativní kádrování a sebekritika, které byly ve veřejném životě normalizačního Československa vynucované posrpnovou konsolidací a do jisté míry závazné, jsou signifikantním rysem *RL*. Někteří autoři (Hübschmannová 2000: 139, Scheinostová 2005: 54) v používání romských tiskovin coby tribuny lidu vidí ustanovování nových komunikačních kanálů po ztrátě morálního korektivu původní romské osady. Markéta Hajská (2019: 149) funkci *pre vatra* (s odkazem na M. Hübschmannovou) spatřuje i v současné facebookové komunikaci v migrantských olašských rodinách. Zda šlo spíše o uspokojování společenské poptávky napodobováním majoritních postupů, nebo přenos tradičních socio-korektivních modelů na stránky časopisu, je obtížné rozsoudit a já tuto otázku přenechám antropologům.

Pro mé bádání je důležitější, jak s tímto autodidaktickým rysem tvorby naložit a zda texty těchto tří autorů z tohoto hlediska vůbec hodnotit. Jak píšu výše, kritický přístup k vlastním kořenům si obvykle žádá odstup několika generací, protože kde není precedens, nemůže být ani hodnotící stanovisko. Spokojím se proto prozatím s konstatováním, že tyto příspěvky představují vzácné ukázky rané romské literatury, jejichž hodnota je především dokumentární.

4.2 Poezie

Lyrické útvary na stránkách *RL* jsou poznamenány podobnou rozkolísaností. Ať už jde o jednoduché folklorně-ohlasové útvary Jaroslava Fabiána (*RL* 3/1972: 29 – faksimile viz příloha)⁵³ nebo agitační říkánky Cyrila Vaškoviých a V. Harčarové, jejich význam tkví především v jejich průkopnictví a/nebo užívání psaného romského jazyka. Neideologická díla jsou podobně jako lidová romská píseň zpravidla tematicky a motivicky konzervativní – nejčastěji pojednávají o lásce k rodičům, o lásce erotické a některé z forem historického pronásledování a utrpení Romů. Mezi básníky *Románo lilu* vynikají autoři Andrej Pešta, Vojtěch Fabián (1949–2009) a František Demeter (1948–2003), jejichž romský projev je promyšlený a kultivovaný a není pouhým opakováním folklorních vzorců.

52 Mj. otiskl čtyři vesměs starší básně v *Romane gila* (1979, s. 52–57); větší retrospektivy se dočkal v *Romano džaniben* 1/2007 a povídka „E Roza / Róza“ vyšla v antologii romské prózy *Čalo vodi / Sytá duše* (2007: 101–129). Kompletní přehled Peštova publikovaného díla viz Pešta-Corrado, A. (a další) 2017: 155.

53 „De man koter lačhipen“ a „Joj man na kamel“.

V baladické „Mira dakre kale bala“ (Černé vlasy mojí matky) vypráví A. Pešta pohádkový příběh o Romce s překrásnými dlouhými vlasy, kterou sice nazývá „matkou“, ale pravděpodobně jde o generické označení venkovské ženy, podobně jako se v českých pohádkách operuje s oslovením „mamičko“ a „synáčku“. K vodě, u které sedí a češe si vlasy „*ajse kale sar angara, ajse bare sar grastane*“ (černé jako uhel, dlouhé jako koňské žíně; překlad KR), přijdou mládenci, kteří jí chtějí zahrát na housle, ale nemají žíně do smyčce. Žena jim dá hrst svých vlasů, pak s nimi při hudbě tančí a přitom pláče, protože „*sar mre bala čhindžona, mro jiloro merela*“ (když mé vlasy přetrhnete, moje srdce zemře; překlad KR). Žena zemřela a smyčec z jejích vlasů dohrál, sotva ji uložili do země.

V básni „Zakamađom man“ (Zamiloval jsem se) se objevují obdobné motivy dlouhých černých vlasů, česání a náhodného setkání vypravěče a krásné dívky u vody⁵⁴, na rozdíl od tragického vyznění první básně však zde vzájemná láska dochází naplnění.

Peštův verš je poměrně prostý, opírá se o souzvuk posledních samohlásek na konci řádků, ale pozoruhodná je epická šíře první kouzelné básně, respektive porušení tradičního tabu ve druhé, v níž koupající se dívku zaskočí mládenec nahou. „*Ma dikh pre ma, terno čhavo, urav man, o paňori natačarel, sil hin man*“ (Nehled na mě, mládenče, obléknu se, voděnka mne nezahřeje, třesu se; překlad KR) V obou básních se autor odpoutává od tradiční písňové tvorby a uplatňuje vlastní fantazii.

„Lačo jilo mira babake“ (Dobré srdce mé babičky; překlad KR) (RL 2/1972: 31) Františka Demetera⁵⁵ charakterizuje silný sociální rozměr a humanismus. Vypravěč mluví ke své babičce, která už jenom zadumaně posedává na posteli a větší hlavu, a utěšuje ji, že s dědečkem celý život tvrdě dřeli, aby nakrmili děti, a tím naplnili svůj osud.

*Na dumin, na mišlin
so tuke kolestar
sako dživel
peskere šerestar.*

Nelam si hlavu, nepřemýšlej,
co z toho máš,
každý žije,
jak nejlépe umí.
(Překlad KR)

54 Vodní toky, jezera a studně jsou mimochodem typickým dějištěm erotické lásky v romském folkloru i moderní písni.

55 F. Demeter kromě jiného přispěl i básní pojmenovanou podle svazového časopisu *Románo lil*. Alena Scheinostová si ji vetkla do motta svého článku (2005: 207).

Stejnou báseň pak uveřejnil v *Romane gila* (1979, s. 12–23) spolu s „Romaňi čirlatuňi phuv / Dávná země Romů“, „Pro kerestos khosnoro / Šátek na kříži“, „Imar aven o phandle / Už přicházejí četníci“ a „Duj čhavorikane gila / Dvě dětské písničky“. Po roce 1989 publikoval např. v časopise *Lačho lav* (1990; „Imar som bari / Už jsem velká“) a starší i nové práce se opakovaně objevily v časopise *Romano džaniben* (1-2/1997 24–28; 2003/jevend: 121–162; 2007/ňilaj: 10–11) včetně autorských ilustrací. Zemřel v Belgii v roce 2003 a zdá se, že po odchodu ze země už zřejmě výrazně literárně netvořil.

Milostná „Miro jilo ila e čaj“ (Srdce mi vzala dívka; překlad KR) Vojtěcha Fabiána (*RL* 1/1973: 29) inteligentně rozehrává dvě časové roviny, současnost, v níž vypravěč jede na voze krajínou a padá noc, a minulost, v níž se nedaleko těchto míst scházival v noci u studně s dívkou, kterou se snažil získat hrou na housle. Jeho láska zůstala neopětovaná:

*Čirla gele ola berša
o paňi len ilas
miro jilo ilas e čaj
peskero na diñas.*

Ty roky už odplynuly,
voda je vzala,
ukradla mi srdce dívka,
to své nedala.
(Překlad KR)

Není to vzpomínka ani tragická, ani rozhněvaná; je z ní cítit autorovo zmoudření a smířlivé ohlížení se za svým mladším a pošetilejším já.

Vojtěch Fabián se prosadil především jako hudebník a textař; tiskem vycházely jeho písňové texty jen sporadicky, mj. ve sborníčku *Romane gila* (1979: 26–35). Důstojné připomínky se mu dostalo v metodice pro žáky 2. stupně *Druhá směna* (2012), kde je zastoupen českým překladem básně „Šuki phabaľin / Suchá pláňka“ a medailonkem.

5 Závěr

Tento text se pokusil komplexně popsat dvě vzájemně provázaná romská periodika, *Informační zpravodaj* a *Románo lil*, která se uvádějí jako počátky romské literatury v České republice, a zhodnotit jejich literární obsah a přínos. V budoucnu si jistě vyžádá další úpravy a zpřesnění od navazujících komentátorů. I přes jisté nedostatky – některé autory se mi nepodařilo ztotožnit (V. Harčarová, Jaroslav Fabián, Julius/Jan Bukai), neměla jsem k dispozici kompletní soubor *Informačních*

zpravodajů (chybějící č. 2/1969), některým autorům jsem z prostorových důvodů nevěnovala pozornost (Ladislav Demeter) – se podařilo shromáždit velké množství faktů, z nichž je možné dojít k jistým závěrům.

Vidina romského časopisu s významným podílem romštiny se vine celým etnoemancipačním hnutím, a to minimálně od roku 1957. V době existence věstníků *Informační zpravodaj* a *Románo lil* se plány na ustanovení čistě společenského periodika Romů průběžně promýšlely a finalizovaly, byť k jeho faktickému založení nakonec došlo až v roce 1990.⁵⁶ Obě dobová periodika se stala předobrazem budoucího pojetí romského menšinového tisku. Pamětníky často deklarovaný a subjektivně vnímaný explozivní nárůst romského autorského psaní se nepotvrdil, respektive zřejmě probíhal za zavřenými dveřmi, jak potvrzuje příprava nepublikované prozaické sbírky u Odeonu na začátku sedmdesátých let a vydání lyrické sbírky *Romane gila* v roce 1979 z textů zaslaných do redakce. Naopak se potvrdila vzrůstající tendence publikování v romštině bez překladu. Obvykle uváděný seznam autorů, kteří na stránkách těchto dvou periodik začínali nebo se vyznamenali, je nepřesný: Elena Lacková neuveřejnila literární díla ani v jednom z nich; Andrej Giňa přispěl jen dvěma literárními texty, zbytek byla striktně funkční publicistika; Tera Fabiánová se uvedla jen čtyřmi, byť velice vlivnými literárními texty; neprávem opomíjený Josef Bánom oproti ní publikoval podstatně víc, i když se jeho texty pohybovaly na tenké hranici mezi publicistikou a esejistikou.

Tera Fabiánová, Andrej Pešta, Andrej Giňa, František Demeter a Vojtěch Fabián v různé míře psali i po roce 1989; nejdéle, nejobsáhleji a nejfrekventovaněji z nich potom Giňa. Naopak Josef Bánom, Jožka Fečo, Julius Bukai či Cyril Vaškových literárně fakticky přestali existovat. Detailní pohled na *Informační zpravodaj* a *Románo lil* ukazuje, že už v této rané fázi vznikala literatura kvalitní a obohacující, která právem náleží do romského literárního kánonu, ale také literatura angažovaná a aktivistická, jejíž hodnota je především dokumentární, respektive jazyková (užití psané romštiny). Především se ale nade vši míru potvrdilo, že společně obě periodika položila základy moderní romské slovesnosti, a to jak z hlediska romského pravopisu, tak obsáhlého korpusu textů, a právem jsou stavěna na počátek cesty romské literatury v České republice.

56 Pro tuto chvíli pomíjím krátkou a nezmapovanou existenci časopisu *List/Lil* v Sokolově v roce 1986.

Literatura

- Červenka, J. 2017. Prvky cizích pravopisů v pravopisu severocentrální romštiny – proměny v teorii a ediční praxi od počátku systematického pravopisu do přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století. *Romano džaniben* 24 (2): 71–98.
- Davidová, E. 1995. *Cesty Romů / Romano drom*. Olomouc: VUP.
- Giňa, A. 1999. Leperav pro SCR. *Romano džaniben* 6 (3–4): 18–22.
- Giňa, A.; Ryvolová, K. (ed.), Sadílková, H. (ed.). 2013. *Andrej Giňa: Pařiv. Ještě víme, co je úcta*. Praha: Triáda.
- Hajská, M. 2019. The presentation of social status on a social network: The role of Facebook among the Vlax Romani community of Eastern-Slovak origin in Leicester, UK. *Romani studies* 29 (2): 123–161.
- Havlová, V. 2000. *Vznik a současné postavení psané romské literatury v České republice*, Diplomová práce. Praha: IZV UK.
- Holomek, K. 1999. „Moravský cigán – Tomáš Holomek.“ *Romano džaniben* 6 (3–4): 129–132.
- Holomek, K. 2009. „Vývoj romských reprezentací po roce 1989 a minoritní mocenská politika ve vztahu k Romům.“ In: *Romové v české republice*. Praha: Socioklub, 290–310.
- Hübschmannová, M. 1973. *Základy romštiny*. Praha: Academia.
- Hübschmannová, M. 1993. *Šaj pes dovakeras / Můžeme se domluvit*. Olomouc: VUP.
- Hübschmannová, M. 1998. Počátky romské literatury. In: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe? Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice*. Praha: Obec spisovatelů, 59–66.
- Hübschmannová, M. 2000. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In: *Černobílý život*. Praha: Galery, 123–148.
- Hübschmannová, M. 2003. Současná romská literární tvorba/ František Demeter (28. 12. 1948 – 29. 6. 2003). *Romano džaniben* 20 (jevend): 121–126.
- Hübschmannová, M. 2006. „Moje setkání s romano šukar laviben.“ *Romano džaniben* 23 (ňilaj): 27–60.
- IZ 1969. *Informační zpravodaj* č. 1, 3–6.
- Kramářová, J., Sadílková, H. (eds.). 2007. *Čalo vodi / Sytá duše. Antologie prozaických děl romských autorů z ČR*. Brno: Muzeum romské kultury.
- Lhotka, P. 2009. *Svaz Cikánů–Romů 1969–1973*. Brno: Muzeum romské kultury.
- Nečas, C. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská.
- Pavelčíková, N. 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Pešta–Corrado, A. et al. 2017. *Andrej Pešta: O fotki*. Brno: Muzeum romské kultury.

- Romane gila. Gendři romaňa poeziatar / Romské písne. Sborník romské poezie.* 1979. Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8.
- RL 1970–1973. Románo lil č. 1–4/1970, Zpravodaj ústředního kola první soutěže Svazu Romů ČSR v hudbě a tanci 1970, Románo lil č.1–5/1971, Románo lil č.1–5/1972, Románo lil č.1–2/1973.*
- Reiznerová, M. 1990. [Úvodní text k vlastním básním]. In: Hübschmannová, M. (ed.). *Kale ruži.* Hradec Králové: Krajské kulturní středisko, 106–107.
- Sadílková, H. 2002. *Tematická analýza romské povídkové tvorby v ČR.* Diplomová práce. Praha: FFUK.
- Sadílková, H. 2012. Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR. In: *Druhá směna. Jak využívat literaturu Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ.* Praha: Romea, 23–33.
- Sadílková, H., Slačka, D., Závodská, M. 2018. *Aby bylo i s námi počítáno.* Brno: Muzeum romské kultury.
- Scheinostová, A. 2005. Význam časopisectví v romské literatuře. *Svět literatury* (31): 207–212.
- Scheinostová, A. 2006. *Romípen: Literaturou k moderní identitě.* Praha: Athinganoi.
- Scheinostová, A. 2010. Ženská romská próza jako zápas o sebevyjádření. In: Matonoha, J. (ed.) *Česká literatura v perspektívách genderu.* Praha: Akropolis, 253–263.
- Ščuka, E. 2019. *Cikánský baron jsem já.* Praha: Knihovna Václava Havla.
- Víšek, P. 1999. Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970–1989. In: *Romové v České republice.* Praha: Socioklub, 184–218.
- Závodská, M. 2017. Umění Andreje Pešty: žít a vyprávět. In: Pešta-Corrado, A., Holubovský, A., Horváthová, J., Pospěch, T., Slačka, D., Závodská, M. (eds.). 2017. *Andrej Pešta / O fotki.* Brno: Muzeum romské kultury, 138–153.
- Závodská, M. 2018. Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela. *Romano džaniben* 25 (1): 59–92.
- Závodská, M., Slačka, D. 2018. Sbírký a dokumentace muzejní povahy Svazu Cikánů-Romů a jejich další osudy po zrušení Svazu. *Bulletin Muzea romské kultury* 27: 71–83.

Příloha – faksimile vybraných literárních děl otištěných
v *IZ* a *RL* v letech 1971–1973

- 2 -

Pal o báro kham.

Antonín Daniel

/báseň věnována Ustavujícímu sjezdu Cikánů-Romů ČSR-
30.3.1969/.

1. Mri dajóri phuri
he mro phuro dad,
phen amenge čhávorenge,
láčo, láčo lav.
2. Vaker pal o báro kham
soske náne táto,
amen čháve bokhále sam,
o kham náne táto.
3. Balval phurdel - bršind márel,
so šaj Roma keras,
andro veša - he ko páni,
čháčipen me phenav.
4. Rovav - rovav, sako díves,
kej bokhále san,
Vaš o Roma náne táto,
gedžikáno kham.
5. Merov - merov mri dajóri,
he mro phuro dad,
parikherav vaš tri gódi-
som tumáro rat.
6. Láči búti adedives
kerel sako Rom-
bachtaliphen he sastiphen,
andro névo drom.
7. Roma-Roma jekhetáne
zorále sam har o bar-
keras amen láči búti,
andro jile náne dár.
8. Roma-Roma jekhetáne,
prindžárdam ke amen sam-
gilav sako šukár gili,
pal o báro kham.

Báseň Antonína Daniela „Pal o báro kham“ z 3. čísla *Informačního zpravodaje*, s. 2, byla věnována Ustavujícímu sjezdu Svazu Cikánů-Romů a je jedním z nejstarších původních textů v romštině na našem území. Faksimile z dokumentu uloženého v MZA, Fond Svaz Cikánů-Romů – ústřední výbor Brno (G 434), 1967–1986.

TERA FABIÁNOVÁ

ZOR NANE SAVORO

Aviás andro kher, o Šhavoro lake pre musi: "Ma ruš, pre mande, hoj ke tute gvav, bibi", chudel te rovel. "Dikh", sikhavel pro muj, "sar man narđa, oda mek nane nič, te tuke sikhavas o dumo, o per, celo kalardi som".

Ča džikham pre late. No so laha šaj kerav? "Av, beš tele a thov le čhavores adaj", a kerav than andro hačos le čhavoreske.

"Šun, bibi", phučel mandar rovindos, "sar oda, hoj tu tut na do-keres tira boraha, hoj la na košen, hoj laha ništes dživenes? Sar oda hoj tiro čhavo nane ajsa sar miro rom?"

"Šun", phenav lake, "sar me somas terni sar akana tu, the me avka dživavas. Mre čhavore kija mande denašenas a garuvenas lengero šero maškar miri leketa (pasterňa). The me rovavas, the mre čhavore. Akor mange phenom, hoj sar upre barona mre čhave, dava len godi, kaj te na avka dživen sar me dživavas. Miro čhavo kamel peskera romňa manušenas na sar hovedos. Leskero čhave na roven vaš džaj sar jov rovelas vaš mande. Me kamav, kaj mri bori man te kamel sar peskera da. A dikh, phuričom, nasvači som a jon savore mange šogetinen, the andro mre phuripen na avav korkori".

"Dikča", sikhavel le vastoha avri, "imar avel pal mande!" A jov avel a terđol anglo vudar a phučel: "Bibi, nane adaj mri romni?"

A me phenav: "Užar ča." Gečom andro kher. "Av, garuv tut", ispidčom la andro paluno kher, phuterđom o vudar: "Av andre", phenav leske. Thočom leske o stolkos, bešardom les, "ma terđuv".

"Ma džanav, kaj mri romni mre čhavoreha". "Akana mange phen tire jilestar: na denašta tiri romni angle tute, angle tiri daj? Phuri som, phenav tuke, hoj nane šukar te e terni romni phirel kalardi peskere romestar. Te le muršes hin zor ča pre koda, kaj te marel peskera romňa, ta nane murš! Te o rom na likerel peskera romňa manuškake, ta nane manuši! Vaš soske sam adaj, vaš soske dživas? Te keras bachtales jekh avres, te keras bachtaľake tira romňa tire čhaven. Soske marčias tiro dad tira da? Bo dživelas sar hovedos, na has les love, na has les buči, na has les so te chal, ničo leske pačiv na delas, likerenas les mek go-reder sar kole rukones, vašoda danderlas pašal peste sar oda rukono, daratar, bokhatar, dukhatar. Ale tut hin adadives savoro! Kher tut hin, buči tut hin, love tut hin, den tut pačiv sar manušes. Ta liker tut sar manuši!"

Leskeri romni andro paluno kher rovel: "Ma leske imar na pačav, me ačhičom, aľe mre jilo geľas".

Phuterđom o vudar. "Dža", phenav lake, "dža leha, jov mek sikhčola sar te dživel, bo zor nane savoro, godi le manušeske kampel, godi a jilo".

Povídka Tery Fabiánové „Zor nane savoro / Síla není všechno“ z časopisu *Románo lil* č. 2/1972, s. 28, byla uveřejněna pouze romsky bez překladu. V rámci tvorby v *RL* se jedná o Fabiánové nejvyzrálejší dílo. Faksimile z dokumentu uloženého v MRK, Fond písemného materiálu, př. č. MRK 178/2004.

VIČINIBEN!

Romale čhinen (irinen) amenge

Romale, ne gondolinav, no; savore Roma, rado genen romani čhib romanen. Do skane nešti nikhej čhinaske romane čhibane. No, ale skane ehin amen sočnosca, ta šaj čhinas andro Romano lil. Akana pripravinas jek cikni "bročura" (knjižnica), ka; avla čhindo fužo, romanen. Neve beršester isar čhinasca, a dana avri seko čhon, nevo romano časopisc-andr oda časopisc avla čhondo romanen tho gadfikane. No, a sten o Roma te kemas, te suasa; pes te roketen ajse manša, so amenge čhinasca.

Me tamen vsədə šukares mangav le phuren, ser le ternen, čhinen amenge, ser varekana dišvane, tumenca andro kariben, ole so amen le Roma; diškrinenas lenca andro tabore, nadenas amen buči, muršarnas amen, a ser tumenca zachadinenas. Tumen phureder manše, čhinen amenge tumaro calo dšivipen, ser tamen varekana rodennas buči, a te kemas ta nek tumen čochovaras.

Il jader čhinen amenge, so pes tumenge varekana ačhišes (prihody), pašis parameca, beapiči, pherose, vtigpi romane, a savore so tamen napadninle. Romale, soke oda kerse? Vaš oda no; amari romani čhib ehin igen čuri. Kane amen savore lava romane, a vaš oda do skane susinasa avere romane lava te nahradzinel gadfikane lavke.

No, a vaš oda susinasa amari romani čhib te barvalarel avka, ser barvalarnas te aver čhib. I keje otanke ešel pre skende pro Roma. Me pridifirav romen, no; pes vaš peseri romani čhib ledžan. No ale ko ehin lešca pašivelo Rom, ta nikde pes pal peseri romani čhib paladžela. Me tamen nek jekvar mangav, a engial tumenge palikerav, vaš tumare ro-sant file.

ROMANO EIL

Ondřej PEŠTA

ŽUŽO EHING AMARO PAŇORI

Ke tak engočis, je tne skane o Roma bešen pašo paňi. Je snin nek ajse Roma so bešen andro goloniji pro nedži, kaj lek kane paňi, ani čaj cikni čhanigori. Oja Roma so bešen paš o paňi, te ehin the čepo barikasa, no; len ehin paňi, fužo paňi, so avel andel o veš. Ser bi te ne, tne oda paňi enas lengero barvalipen, lengero dšivipen. Varekana boin ehas hači, tak skor čhinas ser ede; anelas andal o gav vareso telo dant. Varekana, a the skane, le Roma ehin but čhavere, no a soda ehin te a daj anelas andro gočbocis, va; keci koter merore, tne phuvune, a ne has ani čepo tirocis. Aje phuvune amenge tavlas, bo ehas amen paňi. Pro oja phuvune uteranas avka ser pro Del, a čhinas len avka ser cukros, a pijahas pašil fužo šilalo paňori. O paňi ehas amro sočlipen, žubipen, the avro čoripen a barvalipen. Androča paňi kerahas beripen. Oda paňi ehas pro pišben, pro taviben, androča paňi amen thovanas

landšarnas, the rajbičahas. Bizo, bizo avka ehin Romale, o paňi tne o veš, šile o kmas, jevende o zašta, oin ehin amare zakladne veči. Fantinav, nek skor sozas cikno čhavore, ser varekana le phure Roma na has gendala avka ser skane, a o čhaje, o čhaje čhinas kije paňi, a avka pes dikhenas seve hine šukar. Čhanenas peske peskere kele šukar bale. O phure Roma pes le bare paňester, kane delas but brigint iger darrenas, bo ser avlas bare paňi, tak lenga lelas the o khere tele. No a kola Roma so bešenas pro hadži, telendar asanas, no; pašes bešen paš paňi, no; mine lenive te phirel dureder paneške. Jon asanas jek avrester, o telupe asanas le uprunden, no; daran le pesester. Kole so bešenas upre pro hadžo te len ehas cikni čhanigori, ale dos dur le Romendar. Oja čhanigori peske likernas avka ser peskere duj jekha. Mek buter phirenas kije čhaňik o čhaje, a o cikne čhavore, bo oda ehas lengero gendalosa.

Ondřej GIŇA

KAJSO PHERAS PES NAKEREL

Enas šugar šilaj, bare dšivas a charni rat. Andro gav pre Slovensko kaj bešenas but Roma, mufas jek phuro Rom. Vičinas pes koro. Oda Rom šindika dšivlas, igen rado pijelas thardi. Phirilas te bešavel pre bugova a kečivar avlas palo bijev ejčivar avlas ato e e bugova mukoles so koro.

Šeko dšanas lester no; pes oda Rom igen daralas le mulendar. So o beng nakušas, dočianle pes ošester o rakie, no; jov pes avka daral ole mulendar. O Rom bešavlas

Romské texty bez překladů autorů Ondřeje Pešty, Ondřeje Gini a Jaroslava Fabiána, otištěné v RL č. 3/1972, s. 28–29, svědčí o narůstajícím podílu romštiny v pozdních číslech časopisu. Faksimile z dokumentu uloženého v MRK, Fond písemného materiálu, př. č. MRK 178/2004.

imar jekh calo dñives tne aver rat pro bijav, a pre aver dñives rañha has le bijaveake agor. O Roma so bañavnas, pes rozdelinde le lovence a dñanga khere. Khere andro gav nas dur añ pre trito gav vaj octo kilometri. Sako psake ifas e lavutice a gelas khere, ÷as o phuro koro nabirinlas e bugova te lidfal a muklas la sar fort ko goro.

Okola Roma so lena bañavnas khere, a o phuro nabirinlas te añhiles palal, vaj pentšel metri. Pre oje bijach o drom dñilas palal e mulanibar, a jso has nato. Gilavlas peske a aetra seratar pal o drom dñilas. No so pes Devla ne añhiles, phundradias pes o vudar pre mulanibar, a aven tuke odarik duj mule. Jekh urdo andro kulo kelo, a pre aver añas luži parni lepeda, cñutile le phureake andro drom, zañnade le Romes a jekh mulo phanel le romeske romaner, dñuvlikane nangoh: " Is kaj mukil e bugova pijakona?" O hom añhiles jeknar sar mulo, pejas pro kchote tne añudias pes te acdlinel, tne te vič hinel: "Mri kedveño šukar Romni, tneš imar malal, soske man nades smiron?" Avka o rom derandias hoj pes pro drom pañivphenav zamoadias. Okla aver Roma sar dikhle so pes añhiles le phurene, mukle les čores odoj, a avka denañenas, hoj pes na zañnade añ khere, le phures čores odoj mukle.

O phuro nebottičko odoj añhiles ti tosega te pañfel pre phov. Tosega les andre o gore pro verden khere. Akorestar o Rom nezvalilas a tel jekh kurko mulas. Pre aver dñives avlas jekh romni andro gav, a zañnade la duj rakle a phenen lake" Is sar dñhonas avri oia mule, so vidarade le phures? Has lepadi pre lende?" a orakle esenas pre calo muj prepeate.

Le romñake avfa pre godhi, hoj ods jon muzinde te avel, te jon avka asan. Marla tunen odel, ifan peske pre vodti phure menulen, po uzaren sar tunen o Tel marla. O rakle dikhle pre Romni a esenas nek buter. Jekh lender cirdlas avri e lepeda andale brekh, a preñdijas la perdal peste, te soales tne asulas.

No, dikhen romale, sar o phuro rom dopoñindias pre le raklengero pheras. Vašbda romale te varekane rañni dikhens mulen andro parne lepedy, tak sadaran pes, ods nane ačhipen. Mulo manuš imar nikda tunenge na ubliñinle.

Jaroslav FABIÁN

De man koter lačhipen

De man koter lačhipen
de man koter bačht
bo man nane dñivipen
bo man nane sačhipen

Kade miro dñivipen
nino bare drom
kaster ne te phučav
kaj čino miro rom

Josa* man mukla korkora
mange roven o čhavore
ko len dela te čnal
te avna korkora

Likne čipiale pal leste denašen
hoj ne jiarav leske te pnenel
hoj terdel sikno kher
očoj uterej
šukar romanč čhaj

Joj man na kamel

Šilafi balval phurdel
o kham na pekel
šilelo miro čilo
bo man e čhaj na kamel
šilelo čino calo miro dñivipen
lej devle
sar pes mange kamel te merel

Joj man na kamel
ho ča jeknar ke late n' eviřon
če jeknar andr e kardna matilon

1. mezinárodní utkáni v kopané

Dne 9. října t.r. konalo se na hřišti TJ ROMA Karlovy Vary 1. mezinárodní utkání v kopané našich fotbalistů - výběr Svazu Romů ČSR proti třetiligovému "Sport klubu GEYER" z NDR.

Naši fotbalisté byli na toto utkání po všech stránkách dobře připraveni. Jistě tomu pomohlo i třídenní soustředění hráčů pod vedením s. Jana Riga, který byl za SCR pověřen vedením mužstva. Před zahájením utkání předali si hráči pěkné upomínkové dárky.

Již první minuty hry byly ukázkou dobré připravenosti našich hráčů, kteří se pustili do soupeře se vší chutí bez jakéhokoliv respektu. Hrálo se oboustranně rychle, většinou však na straně soupeře, z čehož jsme si vynutili několik rohových kopů. V 15. minutě posílá M. Holomek pěkný "padák" na německou branku. V této chvíli naši hráči německou branku doslova bombardovali. V 17. minutě střílí Urbanský (Ústí n. L.) první branku. Radost z ní však netrvalo dlouho. Rychlý protiútok Němců a Hendrych vyrovnává na 1 : 1.

Naši hráči se po vyrovnávacím gólu vymanili z chvilkové deprese a neustále útočili na branku soupeře. 35. minuta utkání - Fr. Sivák kope trestný kop. Jeho prudkou střelou brankař hostí stačí jen vyrazit a J. Urbanský, který je dobře postavený, doráží míč do sítě. Stav 2 : 1. Soupeř se nevzdává a rychle protiútoky se valí na naši branku. Výsledek vyrovnání Hanke na 2 : 2. V této fázi hry, kdy naši soupeři mocně útočili odvedl velký kus práce Ferenc Fero. Tak skončila první půle utkání.

Druhá polovina utkání, ve které došlo k vystřídaní 5 našich hráčů, měla podobný průběh. Snaha Němců, zastavovat lavinovité útoky našich chlapců narážela na rychlost, která byla velkou předností fotbalistů startujících za výběr SCR. Naši hráči vydali ze sebe co mohli. Němci se jen zřídka dostávali před naši branku. Velká převaha a některé vyložené šance, které jsme neproměnili, byli znakem druhé poloviny hry. Když už každý myslel, že utkání skončí nerozhodně, střílí Sivák z penalty 3. náš úspěch.

Co říci o utkání; celé se hrálo vzácně fair o což se přičinila obě mužstva. Hráči výběru SCR ČSR svoji vysokou sportovní morálkou a bojovností dokázali, že si reprezentace za SCR záží. Nutno se zmínit o tom, že je třeba vědit jiný aspekt, který je z hlediska společenského neméně významný. Naši hráči navázali s přáteli z NDR soudružskou družbu, která tímto zápasem jistě neskončila. Nicméně však "sláva vítězům, čest poraženým".

Utání přihlížel i předseda SCR ing. M. Holomek. Rovněž tak přišlo povzbudit naše hráče 58 romských dětí z Prahy, které byly na zájezdu v Západočeském kraji pod vedením tajemníka MěstV SCR v Praze s. Lad. Demetera. Záběry pořídila i Československá televize.

J. B.

Sestava:

♦ J. RIGO	K. Vary
♦ B. KOPLÁR	Č. Krumlov
♦ F. SIVÁK	K. Vary
♦ L. BUKAJ	Hr. Králové
♦ O. DANČ	K. Vary
♦ A. LACKO	Ústí nad Labem
♦ J. URBANSKÝ	Ústí nad Labem
♦ F. FERENC	K. Vary
♦ Z. KARALO	Brno
♦ E. DŽUDŽA	Ústí nad Labem
♦ M. HOLOMEK	Brno

Střídali:

O. Racz K. Vary, P. Franěk K. Vary,
J. Sivák K. Vary, A. Fečo Praha,
A. Kotlár Č. Krumlov.

Jedna z mnoha fotbalových reportáží Josefa Bánoma, *Románo lil* č. 5/1971, s. 15. Bánom vynikal živým, podmanivým jazykem. Faksimile z dokumentu uloženého v MRK, Fond písemného materiálu, př. č. MRK 178/2004.